ERGUN HİÇYILMAZ

ESKİ İSTANBUL'DA "MUHABBET"...

cep
belgesel

Gazeteci yazarlarımızın en renklilerinden biri olan Ergun Hiçyılmaz, 1942 doğumlu. Öğrenimini Sultanahmet ve Eskişehir Ticaret liselerinde yaptı. Gazetecilik yaşamı 1960'da başladı ve *Akşam, Yeni Sabah, Yeni İstanbul, Günaydın, Fotospor, Tercüman, Güneş, Yankı, Nokta, Hürgün* gibi yayın organlarında sürdü.

Osmanlılar üzerine araştırma ve incelemeleri bulunan Ergun Hiçyılmaz'ın hatırı sayılır bir belge ve fotoğraf koleksiyonu bulunmaktadır.

Yaprak sanat dergisini yayınlayan Hiçyılmaz'ın, *Yelken, Güney, Varlık, Hisar* gibi dergilerde şiir ve öyküleri yayınlandı. Bu arada *Barış* Gazetesi'nin şiir ödülünü kazandı.

Gazeteciler Cemiyeti TSYD gibi kuruluşların 27 kez başarı ödülünü alan Hiçyılmaz, 86'da Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin spor yazarlığı dalında "Yılın Gazetecisi" ödülüne layık görüldü.

Ergun Hiçyılmaz'ın spor yazarlığı konusunda *Türk Spor Tarihi, Sporun Yapısal Analizi, Spor Yazarı, Beşiktaş, Futbol, Türkiye'de Futbol'un Öyküsü, Atatürk'ün Gençlik ve Spor Politikası, Sporda Batılılaşma Hareketleri, Niçin Kitlesiz Spor Değil* gibi eserleri vardır.

Osmanlı Dönemini inceleyen *Teşkilât-ı Mahsusa* ve *Kurtuluş Savaşı'nda Casusluk Örgütleri* adlı iki kitabı da bulunan Ergun Hiçyılmaz'ın en büyük hobisi sahaflık.

ESKİ İSTANBUL'DA MUHABBET
ERGUN HİÇYILMAZ'ın incelemesi

*

1989 Cep Kitapları A.Ş.
© Ergun Hiçyılmaz/Cep Kitapları A.Ş. 1989

ISBN 975-480-018-9

*

Cep Kitapları: 66/Belgesel dizi: 4
Birinci baskı: 1989

*

Dizgi ve ofset hazırlık: Cep Kitapları/ Varlık
Baskı: Kurtiş Matbaası

ERGUN HİÇYILMAZ

ESKİ İSTANBUL'da MUHABBET

Cep Kitapları A.Ş.
Piyerloti Caddesi 7-9 Çemberlitaş - İstanbul

ESKİ İSTANBUL'UN "TARİH-İ MUHABBET"İ ÜZERİNE

İstanbul sevdalısı biriyim.

Araştırmalarda hangi taşın altını kaldırsak, İstanbul çıkıyor.

Bunca yüzyıllık Osmanlı geçmişinin yüzakıdır İstanbul..

Yerlisinden yabancısına yüzlerce kişi yazdı İstanbul'u... Kahvelerinden pastanelerine kadar, elleri var olsun, yok edilen İstanbul'u satırlarıyla tekrar inşa ettiler...

Size yapılardan çok insanları anlatmak istedim. Bildiğimiz ve bilmediğimiz insanları... Kimi bimekân takımından, kimi saraydan...

Ve sevdalardan, güzellerden oluşturmaya çalıştım bu kitabı. Daha sonraya bir şeyler kalsın ve kafalar karışmasın kabilinden Cumhuriyet dönemine geçmemeye çalıştım... O dönemi de ilerde yazacağız...

Eksiklerim için şimdiden bağışlanmayı diliyorum.

Ve adını anmadığım nice güzellerden ve onları yazanlardan bağışlanmayı diliyorum...

*

İstanbul merakımızı yakından bilenlerin bu kitabı yazmaya, beni zorladıklarını söylemek isterim. Hilmi Yavuz, Metin Erksan ve Prof. Mehmet Genç'e müteşekkirim.

Aytunç Altındal ve Sibel Özbudun gibi dostlar kadın araştırmaları için acaba yeterli bilgiyi burada bulabilecekler mi? Sonra Sınar Kural'ın bu çalışmada, (kendisi bilmese de) benim farkında olduğum hissesini ve yürekten inancını burada anmak isterim. Ve beni hep des-

tekleyen Duygu Asena'yı da, Bilge Olgaç'ı da...

"Bu kadınları yazmak, erkekliğin şanındandır" deyip konuya hayli "Erkekçe" yaklaşan Hıncal Uluç'u da, bu kitabın dostları arasında görüyorum. Fazıl Mecit Osmanlı kaynaklarına yönelik çalışmalarda büyük dostluk örneği verdi.

Hepsine teşekkür borçluyum...

E.H.

Büyük bir ihtimalle "saten dö liyon" üzerine kadife çiçekli, en son moda bir ipekli giymişlerdir. Libaslar ya "Duron" ya da "Kalivrusu" mağazasındandır. Ama "Karlman", "Babayan" ya da ucuzluğu ile meşhur "Tiring"den de olabilir.

Çok canlar yakmış "artis" takımı, günün en son modellerini Madam Efijeni'de tetkik eyleyip, gece avları için yeni silahlarını kuşanmakla meşguller... Ama "Madam Memilliville" ile, "Madam Anet"in hakkını yemeyelim... Haçapolos Hanı ile Mısır Apartmanı'ndaki atelyelerde dikilmiş, açık ve de çarpıcı giysilerin, kaç zamparayı perişan eylediğini bilemeyiz...

Dedeler ve babalar, her ne kadar "yavrum, gençsin, mücerretsin, kanın kaynıyor, kuşun oynuyor ama gönlünü bir Frenk'e sarkıtma" deseler de, başta Abdülhamid'in başyaveri Fehim Paşa olmak üzere Devleti Osmaniye'nin çok şahsiyeti bu nasihatı dinlememişti. Direklerarası'ndaki bir cambazhanenin müsteciri Mösyö Morgan'ın kızı Margerethe ile beraberliği, dillere destan olan Fehim Bey'in, bir dalda tek kirazla yetindiği sanılmasın... Zamparalıkta ustalar ustası Fehim Bey'e her ne kadar Frenk kızlarından uzak durması söylenmişse de, kendileri becerilerinden dolayı sabıkalıdır. Fehim Bey'in çapkınlıklarının en üst dereceye tırmandığı 1900-1906 yıllarında analar, onun arabasını görünce kızlarını saklar, yollarını değiştirirlerdi. Abdülhamid'in esvapçıbaşısı Ahmet Bey'in oğlu olan Fehim Bey, tüm önlemlere karşın ne yapar yapar, engelleri aşardı. Onun defteri gelenekçi üst zevata göre "dürülecek" türdendir ve ilerde göreceğimiz gibi dürülmüştür. Ama Sırplısından, Beyaz Rusuna, Macarından gevrek Rumuna, çok tüylü Ermenisinden ağdalı

Yahudisine kadar pazarı geniş Pera'da, bizim diğer burma bıyıklıları nasıl tutabilirsin ki?

İşte Maliye sermüfettişinin ortanca oğlu Şinasi Bey Hazretleri... İşte Şirket-i Hayriye'den Sadık Bey'in mahdumu... İşte Avukat Şefik'in damadı Nejet Efendi... İşte Muşambacızadeler'den Talip Bey... Sonra ekaliyet takımı da var... "Mesajeri Maritim Kumpanyası"ndan İzidor Efendi... Yarım gün Doyçe Bank'da çalışan, yarım gün Fenerbahçe'de futbol oynayan Vilhelm Efendi (Kohlhammer) eğlence ve kadın dünyasının renkli, aynı zamanda sabıkalı isimleri arasındadır.

Bu zevad-ı muhtereme, kendi kırdığımız cevizleri de düşünüp fazla haksızlık etmeyelim...

Kendini hamamın kurnasına bırakmış, (üstelik 20 kuruşluk olana) ağdasını yapmış ve cümle fazlalıklarından arınmış, 40 beden kalçalı (şimdinin 2 numarası) bir hatuna boş vermenin mümkünü var mı?

Düşünün bir kere, Zamboğlu Bahçesi'nin gülü Kamelâ vücudunu "Ahmet Faruki Mağazası"nın "Kold" kremi ile bir güzel ovmuş... Üste ince bir pudra çekilip Madam Kokino imâlatı korsa giyilmiş... Haşmet'ten tedarik edilmiş "sura"dan, nefis bir don tüm bedeni sarıyor. Ama gel gör ki Frenk kızlarının ölçüleri isyankâr mı isyankâr... Ne kadar sağlam olursa olsun, göğüslükler memeleri, donlar kalçaları zaptedemiyor bir türlü...

Daha bitmedi...

"Sizin gibi, lisanı Fransevide behrei kâmilesi olan bir madamaya hitap edecek iktidarım kalmamıştır" cümlesini, bu müthiş zamparalara söyleten başka ne ola ki?

Kumral rastık, pudra allık... Bu bir... "Milflör", "Lüben" ve "Helyetrop" lavantalarının karışımı ile elde edilen ve kokladın mı, adamı yere seriveren misk-i amber... Ki bolca enseye, kulak memesine ve öbür memelere sürüldüğünde tesir-i icrası fevkalâde muhteşemdir... Bu iki.

Yanar döner ipekliler giyilmiş, Likolte (yani dekolte) gömlek üstte, beyaz podosüet eldivenler elde... Minnacık (her ne kadar kalça 40 ise, ayaklar 36 numerodur) iskarpinler çıkarılmayı bekliyor... Bu üç...

Saçlar deseniz, geceden ıslatılarak bukle yapılmış... Yüz ve boyun çevresi "Mikado" kolonya ile bir güzel silinmiş, ardından önemine binaen evvela biraz krem, sonra da pudra ile bir âlâ emdirilmiş, ve gayette az allık sürülmüş... Koyu gözlerde kuyruklu sürme, kulaklarda fındık büyüklüğünde tek taşlı küpeler... Saç topuzunun arkasında sıra pırlantalı tarak... Göğüste kuş iğne, dudak üstüne çeneye vesayir yere ağda... Etti mi dört?

Pamuk parçalarına dökülen bol lavanta korsanın göğsü ile yanlarına kondurulmuş, yakası açık bluzun üstünde ise lacivert "kaşpusiyer" var... Yatak faslından birkaç saat önce alınmış iki adet "Fenasetin" kaşesinden ötürü, gözler hafif mahmur ve davetkâr... Altı etti...

Daha sonrası malum... Erkekler muzdarip ve bitap... Konkordiya'da cıvıldıyor kızlar... Şen, hoppa ve oldukça mültefitler:

"Gel ela gözlüm efendim yanıma
Hasretin kâr etti artık canıma"

Şarkılı türden çağrılar, "vuslat bahşeder misiniz meleğim" biçimindeki freni olmayan çıkışlar, daha önce adlarını saydığımız zevatı muhterem için değildir. Veli Paşa, Kilise Mumu Rıfat Bey, Beyazgül Hikmet Efendi, Eczacı Seza ve Bülbül Vassaf gibi, Sermet Muhtar'ın kart zamparaları, bu tarzda gece işine çıkıp, o gazino senin, bu gazino benim gezerlerdi...

Arada bir içkilere "Çeşmi mahmurun sebeptir nâle ve feryadıma..." türünden figan karışır, masalarda keyif kol geziyorsa, şu ses yükselebilirdi:

"Haydi hovarda, kundurama tek tek bas
Ben seninim, ister öldür, ister as"

Harb-i Umumi ve mütareke yıllarında manzara-i umumiye pek iyi değil... Umumhane, otel ile çayır ve sularda şakıyor kadınlar...

Yeter mi? Yetmez tabii... Gücü yerinde, geliri yerinde olmayan bizimkilerin gittiği ev Kasımpaşa'da... Levantenler ise Şişli çevresinde dolanıp duruyor, Pera'da kayıtlı 17 pansiyonu İtalyan, Rum ve Ermeniler işletiyordu.

Server Bedi, yani Peyami Safa *"Yürü yavrum yürü"*; Safaaddin Rıza *"Sokak ve Çayır Kızları"*; Selami İzzet *"Gönül Sarmaşıkları"* gi-

bi eserler veredursun, imzasız çok yayın da bu kervana katılır...

"Karyolada tatlı dakikalarım", "Bir dakikalık bekâret", "Gıcırtılar" gibi ateşli sayfalar elden ele dolaşır...

Ahmet Rasim bu duruma hayli bozuk çalar: "Yeni rezalet yerleri açıldı, çoğaldı. Muhtelif semtlere saldırarak dallı budaklı şekil aldı. Bilhassa İslâm içtimâi terbiyesini yaraladı." Ahmet Rasim bütün kabahati Harb-i Umumi'de buluyor. Ona göre fuhuşu seferber hale koyan savaştır. Ama biraz da Ekim Devrimi'dir...

İstanbul'da sadece işgal kuvvetleri yok... Sayıları 200 bini bulan göçmen Rus, kapağı bize atmış... Ekim'den kaçan Vrangelciler İstanbul gecelerini katmerli hale getirmişler... Pavyonlar, gece kulüpleri, tombalacı Rus kızlarının arz-ı endam ettiği kahvehaneler çoğaldıkça çoğalmış... Osmanlı gençlerine verdikleri de sadece şans değil tabii... Mütareke İstanbul'unda fahişeler ve sakıncalı kadınlar kol geziyor. Vesikasızları da sayarsanız, bu rakam binleri aşıyor...

Osmanlı Devletinde "yabancı sermaye" nasıl olur, denmesin... Umumhaneler ve bilumum hanelerde "yabancı sermaye" olmayacak da, ne olacak? Ayrıca Osmanlılarda yabancılar fuhuş dahil her türlü mesleği icra edebiliyor. Onlar da kapitülasyonların koruması altındalar.

"Konyalı Ataullah Efendi ile Rus Fahişesi Olga'nın Maceraları" öyle durup dururken "hayali" yazılmamış ki?

Saraylar, konaklar falanlar filanlar... Hepsi bir yana... İstanbul herhalde kadınları ve yaşamı ile güzel mi güzel olmalıydı... Onun için gazinolar, eski keyif evleri, Pera'nın muhabbetinde yeri olan diğer çıkmaz sokaklar, bir bir yıkılıp gitse de umurumda değil...

Benim kadınlarım yaşıyor çünkü...

ZAMPARALAR

Sol kaşın üstünde, kalıptan yeni çıkmış fes... Sinek kaydı tıraşlı yüz ise bol pudralı... Saçlar biryantinli ve pırıl pırıl yanıyor. Bıyıklar, mantar yanığı ile kararmış.

Boyunbağı yanardöner cinsinden... Gıcır gıcır ayakkabılar derseniz, kanarya sarısından seçilmiş... Cepte, kalıp sigara ile dolu gümüş bir tabaka... Yuvarlak ayna, kemik tarak, küçük bir lavanta şişesi, pembe zarf kâğıt da eksik değil. Başı altın veya gümüş kaplı bastonu ile tepeden tırnağa Lüben, Milgör veya Esbuke kokuyor... Onlara Beyoğlu'nda Kalpakçılarbaşı'nda, Kâğıthane'de, Direklerarası'nda rastlanabilirdi.

Reye pantolonlu, plastron kravatlı ve şılık fesli bu delikanlı bazen sözlerin en sıcağı, bazen de bakışların en keskini ile avını kovalardı.

O bir zamparaydı...

Şirket-i Hayriye'den değil de, aileden zengin İffet Bey'in İstanbul'da kaç kadının kalbini yaktığı bilinmez ama muhabbet konusunda beyzadenin hiç de iffetli olmadığı şüphesizdir.

İffet Bey bazı hanımefendileri intihara sürükleyecek kadar gaddar, nazeninleri ince hastalıklara sevkedecek kadar yakışıklıdır...

İşinin ehli usta zamparalar için, İffet Bey örneğinde olduğu gibi aşkı anlatabilmek bir mesele değildir. Özellikle Ramazan ve Donanma Geceleri'nde ava çıkan İffet ve benzeri zamparalara bastonlu köse fedailer veya şemsiyeli "Arap Bacılar" hiçbir zaman engel olamamıştır. Hanımlarını her türlü dil ve el uzanmalarına karşı savunan koruyucu takımı, ateşle barutun bir araya gelmesine nasıl karşı koyabilsin ki?

İffet Bey içini çekse, hanımefendi dudağını bükse, ne yapacak ki koruyucu? İç çekmek "Seviyorum", dudak bükmek ise "Öpmek" anlamında... Daha anlamlı nasıl anlatılsın ki?

İstanbul'un muhabbet tarihinde ayrı bir yer kaplayan bu işaret sözlüğünün *Petit Larousse* kadar zengin olduğunu söyleyelim. Kel Hasan'ın tiyatrosunda, çıtaları bilerek aralıklı yapılmış kafes arkasındaki kadına, İffet'in anlattığı sadece bu değil tabi... İffet'in gözleri, locadaki kadının benlerini sayacak kadar keskindir. Önce omuzunu şöyle bir silkeler ve "etrafı hiçe saydığını, kimseden korkmadığını" anlatır. El cevap çoğunlukla kısık bir öksürük olur. Hanımefendi "Aman dikkat gören var; lütfen biraz temkinli olunuz..." demektedir bu öksürüşle.

Zamparanın kibritini çakmasıyla "ateşin bacayı sardığı" artık gün gibi aşikârdır. Ardından mendil tutup iç çekilir ve "seni kokluyorum" mesajı gönderilir. İffet ceketini bağladı mı zamparalığın "muzır" bölümü başlar. Bu hareketi ile "Seni bir sarsam" demek isteyen İffet'e, işaretle ne yanıt verile ki? Mendil çıkarsa iş tamamdır. Ama nasıl tamamdır, ona bakalım.

Beyaz Mendil: Temiz duygularım var.

Pembe mendil: Gönlüm sende demektir.

Mavi mendil: Çok kibarsınız anlamını verir.

Mor mendil: Belli ki bir üst derece rengidir ve hayli ateşli bir ifadesi vardır. Çok kısaca "İçim yanıyor" demektir.

Al mendil: Bu renk, kuvveden fiile bir görünüş arzeder. Hatun, "beni sinene al" diyerek tahammülün sonuna geldiğini ifade eder.

Kadını olsun erkeği olsun, ister Çamlıca'da, ister Merdivenköy'de olsun... Nerede olursa olsun, bu lugat cümle alem tarafından bilinir. Yazılmasa da basılmasa da "Kamûs" gibi el üstünde tutulur... Ve hatta hatta Mihran Efendi'nin halk lugatları gibi bilinip, dilden dile, aşktan aşka uygulanır...

İşin bir de öbür yanı var... Her âşık İffet gibi sabırlı olacak değil ya? Parmağını çıtlatır, "hadi artık" gibilerinden sabırsızlığını belli eder. Ya da bastonunu şöyle bir çevirip "yetti artık" diyebilir... Bunlar tarih-i muhabbet'in adaba uygun işaret ve hareket sözlüğünden örnekler olup, daha da işveli amma velâkin ayıp olanı çoktur.

Dili dudak kenarından göstermek daha yakın olmayı anlatır. Bir de zamparaların "utanmaz adam"ları vardır ki, cümlesi diliyle dudağını yalayıp, kadının bal gibi olduğunu söylemekten çekinmez. Bazı hatunlar kaş çatıp darıldıklarını beyan etseler de, ayaklarını titretip, sabır ve tahammüllerinin kalmadığını da eklemeyi ihmal etmezler...

Şimdi gelelim zamparaların yapısına... Zamparaların İffet Bey tipinde olanları genellikle mirasyedidir. Oturmayı kalkmayı ve özellikle para yemeyi çok iyi bilirler. Bunlar "konaklama" olarak tabir edilen biçimde "üst düzey" avları yaparlardı. Zaman zaman içlerinde "büyük" hanımlara musallat olan, bıyığı henüz terlemiş gençler de yer alırdı...

İkinci bölüm zamparayı "kâtip" sınıfı teşkil ediyor. Bu bürokratlar zaten paşazade olduklarından pusu kurmak için gerekli olanaklara sahiptirler. Kalem erbabının iş halletmekte bire bir olduğunun her devirde görüldüğü unutulmasın.

"Ayak takımı"nın biraz üstündekiler -ki bi-mekân takımı ile karıştırılmasın- kantocu, oyuncu ve dul peşinde koşarlardı. Onların çalışma alanı nadiren mahalleden çıkar ve zaptiye baskınlarında hep onlar yer alırlardı. Ama genelde başka bir mahallenin kadınına iliş-mezlerdi.

Külhani olmasına külhaniydiler ama fuhuşa teşvik suçu en çok bu garibanlara yüklenir, namusun korunması uğruna sopalar bunlara çekilirdi.

"Ast solist"ler diyelim, Peruz'lar ve Şamran'lar için bu külhani ve de makamsız, parasız kişiler, sevdanın "defter-i kebir"inde büyük yekün tutmazlardı.

İffet Bey için kitabımızın başında "kadınları intihara sürükler, çoğu tazeyi ince hastalıktan götürür" demiştik. Ola ki bazı okurlar, bu İffet Efendi'nin sonunu merak ederler.

İffet Bey sayısı elbet bilinmez, çok kişinin canını paralar tükenip, konaklar satılana kadar yakıp durmuştur. En son elde kalan Aksaray'daki bahçeli köşk de haraç mezat kantocu Peruz uğruna satılmıştır. Bu çapkının yokluktan sersefil olup, yollara düşmesinde canları yananların "ahı" olduğu rivayet olunur.

Geçelim ve bizimkilerin ilk hücumlarındaki diğer yöntemlere

bakalım.

"Yandım ateşlere ey meh, seni gördüm göreli.

Ah ne baygın bakışın var, ey beyaz şemsiyeli"

Elbette tüm bu sözcükler para etmeyebilir. O zaman yeni sözcüklere ihtiyaç duyulacaktır. Bu kez kin, öfke ve ihtiras dolu sözcüklerle kadının zalimliği şöyle anlatılır:

"Tahammül mülkümü yıktın, Hülâgü Han mısın kâfir kadın?"

Kadına laf atmalar, zaman zaman eyleme dönüşürdü. Sandal, ya da arabadaki kadının kucağına çiçek atanlar, göğüslere bir anda lavanta sıkanlar, kokulu ve çiçekli aşk mektupları fırlatanlar da olurdu. Ama kadının orasına burasına dokunmak olmazdı. Cinselliğe taşan laf atmaların, "tutma" ve "elleme"lerin cezası ibreti alem için "sopalık"tı. Ve sopanın sayısı yasaya değil, zaptiyenin insafına bağlıydı.

Eski İstanbul yangın ve baskınlara son derece önem verirdi. İki gönülün bir oluşundan çok mahallenin namusu değer taşırdı. Zampara ile maşukasının olduğu evin kapısına önce bekçi dayanırdı. Mahalle muhtarı, imam ve halkın birikmesi ile kadro tamamlanır ve bekçi kapıyı 3 kez çalardı. Eğer kapı açılmazsa, taş yağmuru başlar ve böylece baskın gerçekleştirilirdi. Yakalananların pabuçları ellerine tutuşturulur, halk elde fener onları izlerdi. Bu gidiş sırasında zampara çoğunlukla don gömlek kalırdı, ama kadının son derece kapalı olduğu gözlenirdi. Baskın olaylarının en fazla olduğu yer Şehzadebaşı çevresiydi.

Zamparalar içinde sınırı aşanlar sadece baskına uğrayanlar değildi. Kimileri çok yuva yıkmaktan, kimileri şerefle oynamasından dolayı mukabele-i bilmisil ile karşılaşırdı. Onları yıldırmak ve polise düşürmek için her çareye başvurulurdu.

Gèrard de Nerval İstanbul'a gönül veren yabancılardan biridir. Başkaları gibi İstanbul'u sadece yapılara bakan bir gözle incelemeyen Nerval, Türkiye seyahatinde önce İzmir'e gelmişti. Kente girmeden önce "harikulâde bir bahçede 10 gün karantinaya alındığını" belirten yazar, buradan kurtulur kurtulmaz soluğu kent alanlarında alır. eski Meles üzerindeki Kervan Köprüsü'nden geçip "Güller Caddesi"ne iner.

"Bu caddede pencere ve kapı aralıklarından genç Rum kızları-

nın gizli hatlarını fark ettik. Bunlar peri kızları gibi görünüp kaybolmuyor, insandan hiç kaçmıyorlar."

Nerval karantinadan öyle bir çıkmış ki, tutana aşkolsun. İlk bakışta "gizli hatlar"ı hemen fark ediyor... Ardından soluğu İstanbul'da alacak ve hemen Taksim-Taşkışla civarında şöyle bir tur atacaktır:

"Burada kadınlar peçeli değil. Keskin hatlı vücutları neşe ve sıhhatten fıkır fıkır oynuyor. Peki, bu şık giyimli, neşeli kalabalık nereye gidiyor? Onlar da Büyükdere'ye..."

Büyükdere'yi şimdilik kenara bırakalım ve Gèrard de Nerval'ı takip edelim. Nerval'in önünde beyaz Ruslardan biri var. Rehber ki, tam rehber. İstanbul'u, özellikle Pera'yı çok iyi biliyor.

"Rehberim hiç ışık sızdırmayan, kapkaranlık bir evin önünde durdu... Girdiğimiz evin üçüncü odasına, bizim usulümüze göre salon diyebiliriz. Divanın tam ortasında oturan genç kadın bir Çerkez'di. Fidan gibi boy, dinç bir vücut, diri göğüsler Çerkez olduğunu hemen belli ediyordu. Hafifçe pudralanmış yanaklariyle kehribar gibi parlıyordu. Gözleri, çekilen sürme ile daha da irileşmiş, parlamıştı. Tırnakları uzun, elleri kınalı idi. Çıplak ayakları da elleri gibi itina ile süslenmişti."

Çerkez kadını üzerindeki izlenimlerini böyle bitiren yazarın gözleri daha sonra divandaki bir Ermeni kızına takılır:

"İpekten bir taç süslüyordu başını. Bu haliyle saf ve vahşi görünüyordu. Belden yukarısında "spenser" dediğimiz yeşil kadifeden bir korsaj, bunun üzerinde bembeyaz kuğu tüyleri... İpek çorapların köşe yerleri de işlemeliydi. Ermeni'nin yanında oturan Yahudi, yumak gibi yuvarlak ve beyaz bir bere giymiş, saçlarını itina ile gizlemişti. İnce ve muntazam hatları ile tipik bir İstanbul Yahudisi'ydi bu kadın..."

Rum kızını mistik heykellerdeki profile benzeten Nerval onu bizler için canlandırır ve sonunda bu dört güzele sırayla şu isimleri layık görür: "Gönüller Güzeli", "Fırtına", "Gündüz Gözü" ve "Yasemin Çiçeği..."

Muhabbetin en koyu yerinde, Gèrard Efendi bir jandarma baskını ile işleri berbat ediyor. Yani anlayacağınız bu güzeller için başka ek paragraf yok...

Peki, Pera'daki "Kızlar" adlı otelde oturup, İstanbul kadınlarına kuşbakışı değil, mikroskopla bakan Gèrard de Nerval'i merak etmez misiniz?

Kendileri bir Fransız yazarıdır. Seyahat anıları ile tanınan bu 19. yüzyıl yazarının, dönemin ünlü aktristi Jenny Colan ile büyük aşk yaşadığını bana Paris'in Seine kıyısındaki kitapçılar fısıldadı.

Biri eski bir madama, diğeri okul yolunun yarısından dönmüş Louvre emeklisi olan kitapçılar, Nerval için şu ek bilgiyi verdiler:

"O sözünü ettiğimiz Jenny Colan tam bir harcıâlem... Tüm Paris erkeği, aristokratı falanı filanı peşinde... Bırakır mı bu kadar çakal o kuzuyu? Nerval işte bu yüzden başlıyor şarkı garbı gezmeye... Âşık ki, sırılsıklam... Ama Jenny Colan'dan tıs yok... Bir sabah Paris'in Vielle-Lanterne Sokağı'nda onu buluyorlar... 47 yaşında iken Paris'in bu sokağında boynuna ilmiği geçiren yazarın, *"Voyage en Orient"* adlı 2 ciltlik eseri hayli ilgi çekicidir. Size aktardığımız İstanbul ve kadınlarla ilgili satırlar, işte bu eserin Türkiye bölümlerinde yer alır...

*

Ülkeyi 1700 sonlarında gezen Olivier *"Türkiye Seyahatnamesi"* adını verdiği kitabında Rum kadınlarını "hiçbir fırsatı kaçırmayan kişiler" olarak görür ve ekler", serbest ve pervasızdırlar. Gönül isterdi ki, bu kadar paraya düşkün olmasınlar ve süslerinde biraz daha sade olsunlar." Üstad sözü Çerkez ve Gürcülere getirip meslektaşı Nerval'e bazı yönlerden katılır:

"Bu kızlar tamamiyle Avrupalı kadınların vücut hatlarını taşırlar. Hepsinin tenleri beyaz olup, mevzun vücutludurlar. Fakat fazla yemekten ve sık sık hamama gitmekten, Türk erkeklerinin bayıldığı bir tombulluk kazanırlar."

Tombişlere karşı olan Olivier "Türk hamamı" dedi mi çok keyiflenenlerden biri... "Nihayet vücudun tüylü yerleri ağdalanmış, tertemiz, buhardan pembeleşmiş bir halde çıkıp, el ve ayak tırnakları da portakal sarısına boyandı mı, Türk kadınının keyfine ve zevkine payan olmaz..." Burada meraklısına Haluk Şehsuvaroğlu'ndan bir saplama yapalım. Şehsuvaroğlu 17. yüzyılda sadece vezir sarayları-

na mahsus hamam sayısını 14.536 olarak veriyor. O dönemde İstanbul'da 304 Rum, 957 Yahudi, 27 Ermeni ve 17 karışık Frenk mahallesi olduğunu ve bu oranda hamam sayısının ihtiyacın üstünde bulunduğunu da biz belirtelim.

Olivier kitabında aracı kadınlara da temas eder. Daha önceki satırlardan anımsayacaksınız. Rum kadınlarının çok paraya düşkün olduğunu belirtip öfkesini açıkca ortaya koyan Olivier, arabuluculara bize şöyle nakleder: "İstanbul'da ve diğer büyük şehirlerde kıymetli kumaş ve mücevher satmak için, harem dairelerine kadar giren Yahudi ve Ermeni kadınları vardır. Bunların pek çoğu mahir birer arabulucudur. Âşıkâne münasebetlerin bütün inceliklerine vâkıf olup, bu konudaki entrikaların hepsi bu kadınların ellerinden geçer."

Yazar bunları anlatır da âşıkâne münasebetlerin tuzu biberi olan "hıyanet"i görmezlikten gelir mi? "Kadının âşığı olan adam, daha önceden, ekseriya kadın kılığında bu eve gelmiş bulunur. Fırsatlar icat edilir, kocanın dışarıda bulunduğu zamanlardan istifade edilir."

"Vay canına bu işler böylesine çok muydu" demeyin. Gelibolulu Mustafa *"Ziyafet Sofraları"*nda 49. bölümü "Azgınlar ve Zamparalar"a ayırmış. Mustafa Bey "Azgınlar Takımı"nı *"bok işlerin suçluları"* olarak görür. Zamparalar ise "delik bulmuş kör nefis düşkünleri"dir. İki zevkliler ise utanmaz muhanneslerdir. Zıbık kullananlar ve seviciler, iblise yoldaş ve onunla aynı meslektedirler. Pezevenkler ve pezevenk kadınlar peşindeki ardındaki murdarlardır.

Sultan Aziz dönemi... Dam saçaklar birbirine abanmış, cumbalar ise neredeyse kucaklaşacak. Mahalle sakinleri birbirlerinin ırz ve namusunu korumakta son derece duyarlı. Gözcülük ve denetim, kafes arkalarındaki gözlerle sürüp gidiyor...

Gözler ki mütecessis. Kimi sevdiğini arıyor, kimi fındık kıranları izliyor...

Her evde "gönül çeken" bir sevdalı vardır mutlaka. "Ah"lar ve "iç çekiş"ler eğer mukabele görmezse, sararıp solmaya kadar gidiyor bu sevda... Orada durup kalsa iyi! İğne ipliğe dönüp "ince hastalık" çekmek var işin içinde... Ki böyle "ince"likle gelip, "kaba"lıkla sonuçlanan başka bir illet yoktur. Erbabı "bu derde deva bulunmaz" der. Bunca ince, narin ve romantik şiirlerin yazılmasında, besteler yapılmasında ve de türküler yakılmasında, bu "ince hastalık"ın hayli payı vardır.

Âşıkların konuşamadığı pencerelerde, sevda şifreleri kol gezerdi. Kız, penceresine kuru ekmek, bir limon, bir de kömür parçası koydu mu, anlayabilirsen anla... Ancak aşkın lisanını bilenler, "limon gibi sarardım, seninle birleşsem, kuru ekmek yemeye razıyım" denmek istendiğini çıkarabilir. Bu tür şifreli aşklara "komşu aşkı" diyebiliriz. Kumpanyaların en gözde oyunları "Kerem ile Aslı" ya da "Ferhat ile Şirin" türünden olanlardı. Yürekleri yanan tazeler "kavuşamadan ölmek"in provalarını gözyaşı dökerek yaparlardı. Bu acıklı oyunlarda, kimlerin nice beyaz mendilleri ıslandı bilinmez.

Sultan Hamit dönemi daha ferah bir kent görünümü vermiştir İstanbul'a; yeni yerleşim alanlarının açılmasına büyük yangınlar neden olmuş, Fatih, Karagümrük gibi makbul ve de kalabalık semtler-

de yaşayanlar, başka yerlere göçmüştü. Yangınlar sokakları daha bir genişletmiş, bu kez Şehzadebaşı, Beyazıt, Gedikpaşa tarafları dolup taşmaya başlamıştı.

Refik Halit'e göre kadınlar sokağa daha bir çıkar olmuştur. Artık kafes muhabbetlerinde kullanılan ekmek, limon ve kömürün yerini, nâmeler almıştır. Çünkü okuma yazma gündemdedir. Çünkü yazıcılar yazı bilmeyenlerin emrindedir.

Dolmakalemin İstanbul'a ilk gelişinde satıcılar arzuhalcilere inat şöyle bağırırlardı:

"Efendiler, beyler, hanımlar, mösyöler, madamalar... İşte size Frenk keşfi bir kalem... Yazar, neyi isterseniz yazar bu kalem. Arapça yazar, Acemce yazar, Çince yazar, Maçince yazar. Mektup da, arzuhal de yazar. Gayet mühimdir; sevdalı isen nâme yazar..."

Bihter'lerin, Fitnat'ların, ya da Hüsam'lar ile Cezmi'lerin bu Frenk icadı kalem ile beraberlikleri hayli uzun sürmüştü. Ama arzuhalcilerin bu "gâvur icadı"ndan pek memnun kaldıkları söylenemezdi. İşleri elinden alınmıştı...

Sevda dilinde "bakışma" ve "kesişme" evresinden geçmiş kişileri daha bir yakınlaştıran arzuhalciler, genellikle Beyazıt Vezneciler'de bulunurdu. Eski Maliye Nezareti altında sıralanan arzuhalcilerin birer küçük masaları vardı. Şemsiyelerini açar, arkalıksız küçük bir iskemlede müşterilerini beklerlerdi.

Sevda mektubu yazdırmak isteyenleri arzuhalciler hemen anlardı. Yüzleri sımsıkı kapalı olan bu müşteriler, daha sonra mektuplarını erkeğe iletme mücadelesi verecekti...

Görülmekten korkanlar, ya da daha etkili olacağını düşünüp de, hazıra konanlar olacaktı tabii ki. Onlar için hazır mektuplar vardı. Aşk derecesi değişik olan bu mektupların boş yerlerine, sevgilinin adı yazıldı mı, sorun çözülüverirdi.

Bir tutam saç, kurutulmuş bir gül yaprağı, ya da bir fotoğraf eklendi mi, mektubu alıp da, cevap vermeyene aşkolsun. Tarih-i Muhabbet'te her zaman aracı var... Bohçacı kadınlar, yardımcılar, çocuklar ve "abla" denilen halden anlar komşular...

Kamber Ağa ile Hakkı Bey bilinsin ki cümle sevdalı tarafından takdirle anılmıştır. Aslen Azerî olan ve kitapçılık yapan Kamber Ağa, Askeri Tıbbiye'nin karşısında, Hakkı Bey ise Şehzadebaşı'nda-

ki dükkânında sanatlarını icra ederlerdi. Frenk illerinden gelme yazı takımları, rengârenk mektuplukları ile aşk köprüsüydü buraları.

Fotoğrafçılık ilerledikçe, mektuplar biçimsel görüntüler de kazandı. Kiminin sayfalarını bir damla gözyaşı, ya da satır sonuna kondurulmuş bir dudak izi kaplardı. Kalbi delen bir okun süslediği mektupluklar, en çok ilgi görenlerdi. Avrupa romantizminin somut biçimde görüldüğü kartpostallar ve tebrik kartları sanki birer küçük tabloyu andırıyordu. Her sınıfa hitap eden kart vardı. 1900 başlarında çok kısa satırlarla ifade edilen aşklar, 1920'lerde sayfalar dolusu yer kaplayacaktı.

Bu dönemde fotoğraf edebiyatı da alabildiğine genişlemişti. "Şu zavallı hayalim iltifatınıza nail olursa, bu hayatımın en unutulmaz saadeti olacaktır" diyen Mecdi'lere, cevapta kusur yoktu. Şöyle yazıyordu Ruhsar'lar, fotoğraflarının arkasına: "atide vesile olur ümidiyle, bu gölgemi sevgili Mecdi'ye yadigâr olmak üzere takdim ettim..."

Mektuplara, kartlara geçmiş nice güzel dizeler var... Hepsi bir dolu özlemi, bir dolu sevdayı anlatır...

Al çuha boydan artar
Mani maniyi tartar
Bir gece yari görsem
Kırk yıllık ömrüm artar.

Kara kaşların çatar
Kirpikleri ok atar
Ağızı dükkân açmış
Yanakları gül satar.

Mendilimde kara var
Yüreğimde yara var
Ne ben ölüp kurtuldum
Ne derdime çare var.

Aç sinemi seyreyle
Her türlü yaradan var
Zalim bana rahmeyle
Beni de yaradan var.

Akar sular gözler var
İsterim yare gidem
Dört yanımda gözler var
Nice mecbur olmayım
Yarda ahû gözler var.

Gündüz hayalimdesin
Gece rüyadasın yar
Sana nasıl ses versem
Derin sevdadasın yar.

Yarim saçların tarar
Huyu huyuma uyar
İkimizin gönlü bir
Ayırmağa kim kıyar?

Geç gönül yara zarlar
Hep attıkça yek gelir
Uymadı yara zarlar
Bir yandan el sitemi
Bir yandan yar azarlar.

Kuş kayadan el eder
Eşine gel gel eder
Gönüller bir olursa
Dağı taşı yol eder.

Geçti gönül dem eder
Oturmuş yar mecliste
Bade süzer dem eder
Kendi söyler kem sözü
Ben söylesem deme der.

İskarpini iz eder
Kız olanlar naz eder
Oğlanda yok kabahat
Ne ederse kız eder.

Elif üstünde mimler
Bülbül kafeste inler
Benim kalbimde sensin
Senin kalbinde kimler?

Ne yaraşmaz güzele
İlle al harmaniler
Def elde yarim okur
Benim için maniler.

Hakikî aşk ehlinin
Dildarı nadidedir
Dildar için kanlı yaş
Akıtan na-didedir.

Gökte yıldız eladır
Güzel sevmek beladır
Seveceksen kızı sev
Kız yıkılmaz kaledir.

Lâhurî şal beldedir
İki ucu yerdedir
Doksan dokuz yar sevsem
Yine gözüm sendedir.

Namerdin lokmasını
Ne kendin ye ne yedir
Ihvanın toplanması
Seneden seneyedir.

Camilerden hu gelir
Çeşmelerden su gelir
Sen orada ben burda
Elimizden ne gelir?

Ey bülbülüm zar getir
Yarimden haber getir
Yar sana mektubu versin
Kanadına sar getir.

Nefesin gül kokuyor
İçerin bahçe midir
Beni baştan çıkaran
Yarimin perçemidir.

Gümüş suyum tastadır
Çiçeklerim hastadır
Nazlı yarim uzakta
Gönül evim yastadır.

Dut ağacı parmaktır.
Dutu parmak parmaktır
Bu dünyanın safası
Bir güzeli sarmaktır.

Yatma a kız yüzüstü
Ak göğüsler nem alır
Ben felek soygunuyum
Hırsız gelse nem alır?

Yemenin turalıdır
Sevgilim buralıdır
Geçme kapım önünden
Yüreğim yaralıdır.

Geçti gönül yaraşır
Ben bu dağı aşamam
Tut kolumdan yar aşır
Yar cemalin pek güzel
Her ne giysen yaraşır.

Sırma büküm kalıyor
Bu dert beni alıyor
Yarim cehennem misin
Sana düşen yanıyor.

Çekmecem çekilmiyor
Gümüşten seçilmiyor
Gönül bir top ibrişim
Dolaşmış açılmıyor.

Karanfil nasıl olur
Saksıda hasıl olur
Çekeyim gurbet seni
Bakalım nasıl olur?

Ola ki okurun aklına bu dönemden de önceki "fi tarihi"nin mektupları takılabilir. Kitabımız "Tarih-i Muhabbet" ve de İstanbul'un cümle aşklarına tercüman olduğuna göre, saraydan içeri bir girelim...

Kanuni, "Muhteşem Süleyman"ın ta kendisi... Hürrem Sultan da Sultan hani... Mektuplarında "Saadetimin yıldızı Sultanım", "canım pâresi", "iki gözümün nuru sermayesi" gibi aşk sözcüklerini kullanan Hürrem Sultan işveden yana zengin mi zengin...

Kanuni'nin seferleri hep uzak yerlere... Doğal olarak Hürrem Sultan da, o da, her zaman "seferi" durumda... Bu yüzden Hürrem'le, Sultan Süleyman'ın ateşli mektupları makul karşılanmalı...

Padişah ailesinden İbrahim Paşa'nın karısı Hatice Hanım da Saray üzerinde büyük bir nüfuza sahipti. Ve Kanuni'nin karısı ile bu Hatice Sultan'ın arası hiç iyi değildi. İbrahim Paşa mektuplarına "Hazret-i Hatûn al -muazzama", "Hazret-i canum ve sevdiğüm gözleri güzel", gibi sıcak sözcükler kondurmuştur. Hem de Hürrem'e rağmen...

Kimi bu tür benzetmelere muhatap olacak kadar talihlidir. Kimi de altı vezirle evlenip vuslata ermeden ömür tüketecek kadar talihsiz olur...

1. Ahmet'in kızı (yaklaşık 1605'te doğdu) evlenmeye 7 yaşından itibaren başlamıştı. Kocalarından ikisi padişah emriyle katledilmiş, biri de asiler tarafından parçalanmıştı. Asiler veya padişah. Sonuç değişmiyor ve gürültüye giden kocalar oluyor. Ayşe Sultan'ın diğer kocalarını soracaksınız... Bunların ikisi savaşta ölmüş, sonunda kala kala Hafız Paşa kalmış... Buradan şu anlaşılıyor; Ayşe Sultan 6 kez evlenmiş ama sadece bir kez gerdeğe girebilmiş.

Şimdi gelelim Abdülhamid ve Kanuni'ye...

Bizim tarihçilerin 1. Abdülhamid hakkında dediklerine bakılırsa padişah hazretlerinden "Çocuk" konusunda ilk 3 yıl tık yok... Ama üçüncü yılın sonunda 1. Abdülhamid'i durdurabilirsen durdur... Tam 17 çocuk...

12 yıl içinde 10 kız 7 erkek babası olan padişah geçkin yaşına rağmen başarılı bir erkek olarak tanımlanıyor. Aşk dolu mektuplarından yaşamına kadar her yönüyle erkektir, Abdülhamid...

Padişahın başkadını, yani en çok başüstünde tutulan hatunlar için çelişkili düşünceler var. Kimilerine göre Nüket Seza'dır başkadın, kimilerine göre Hümaşah... Padişahın ölümünden 3 yıl sonra bulunan defterlerde ise başkadın olarak "Ruhşah" adı geçmektedir. Şimdi biz kimin başkadın olduğunu bırakalım ve şu biraz mahrem, biraz duygulu mektuplara bakalım. Bakalım ki keyf erbabı okusun...

"Ruhşahım Hamid'in sana kurban ola..."

1. Hamid hemen konuya giriyor ve "Bu gece gel diyor. Hem de ne deyiş: "Efendim ben sana bend olmuş bir kulunum. İster beni darbeyle, ister öldür. Sana teslimim. Bu gece gel niyazımdır, billahi sebeb-i illetim ve belki mevtim olursun. Ayağın altına yüzüm gözüm sürerek rica ederim. Kendimi zaptedemiyorum, Billâh il-âzim."

İşte padişahı yemin billâh hazırola geçiren el pençe divana durdurup teslim alan kadın bu... Başkadın olup olmadığına karar verin. Bu 2. mektuptan anladığımız şu: Padişah Ruhşah ile geceyi paylaşmak için dayak, kötek, acı hatta ölüme bile razıdır. Hatta ayaklara dek inerek yüzünü gözünü sürmeye ve onu böylesine istemeye kararlıdır. Ve yemin etmektedir. "Kendimi zaptedemiyorum", diye... 1. Abdülhamid birinci mektubunda daha başka bir dil kullanmaktadır. Sevecen, acındıran ve padişahlığını unutturan sözcüklerle doludur bu mektup.

"... perişan halime derman ve açılmış yâreme melhem olursun ümidiyle sizden şefakat me'mul ider iken gecelerde fıraşımıza gelmemek sebeb ne ola?" Daha sonra "Benim ateşimi merhametin söndürür" diyen padişah taşı hemen gediğine şöyle koyuyor: "Sen bana bu vaktimde merhamet etmedikçe, kim eder?"

Ruhşah hanımın bu mektup öncesi ne hikmetse 1. Abdülhamid'e biraz sert çıktığı anlaşılıyor. Hatta yüz vermiyor... Ama verdi-

ği bir şey var ki,. padişah her gece sabahı zor ettiğini, iki gecedir de kapılarda "Asker" olduğunu anlatıyor.

"Bu bir iki gecede gelirsüz deyu me'mul ider iken böyle. harekete Allah u Taalâ razı değildir."

Ve ardından Abdülhamid topu hemen Ruhşah Hanıma atıyor: "Bu gice dahi gelmezseniz bildim ki bana muhabbetin yoktur."

Daha sonraki satırlarda padişah bu durumun içler acısı olduğunu, Ruhşah böyle devam ederse halinin "Pek fena" olacağını anlatmaktadır.

Üçüncü mektubunda Ruhşah'a "Abdülhamid'in canı" diyen padişahın şu sözcükleri de hayli ateşli "Turabına yüzüm sürerim."

Dördüncü mektup Abdülhamid'in Ruhşah'ına "kul kurban" olduğu mektuptur. "Ben senden vazgeçersem Allah layıkımı, (yani cezamı) versin" diyen padişah sonu yine iyi bağlıyor: "Gel"

Son mektuptan anlaşıldığına göre Ruhşah her halde "Ben senin bildiğin kadınlardan" değilim gibilerinden bir söz etmiş olmalı ki Abdülhamid hanlığını manlığını unutuyor. "Hamid sana kurban olsun. Billahi sabra mecalim kalmadı. Bu gece kendimi güçle tuttum. Ayağını öpeyim beni bu gibi Allah'ü Taalâ aşkına mahzun eyleme efendim. Sana kul ve kurban olayım efendim." (*)

Kimilerine göre Çerkez'dir, kimileri Fransız, Rus ve Polonyalı olduğunu söyler.

Kanuni'nin mektuplarına bakılırsa Hürrem Sultan'ın Osmanlıcası iyi değildir: "Eğer dilimi iyi bilseydin daha iyi şeyler yazardım" dediği Hürrem Sultan ya da diğer adları ile Roxolona, Haseki Sultan, padişahına sadece mektuplar değil 6 çocuk vermiştir.

Hürrem Sultan padişaha yazdığı mektuplarda kendisini çok mütevazı olarak göstermiş "Çirkin yüzlü" "Fakir" sözcüklerini kullanmıştır. Kanuni ise ince ruhlu bir padişahtır. Uzun seferleri, bitmeyen savaşları ancak çok dilli, işveli mektuplar unutturabilecektir. Bu nedenle Hürrem Sultan'ın mektuplarında "Ayrılık", "Hasretle dolu acı günler" vardır.

Hürrem Sultan Kanuni'ye birinci mektubunda "Canım pâresi Sultanım" diyor. Feryad figân satırlardan sonra "Benim sultanım ca

(*) Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi ilgilenen bilumum meraklının hizmetindedir. (No: E. 5860) Ayrıca Çağatay Uluçay'ın Harem'e ve "padişah mektupları'na dönük kitapları hayli feyz vericidir. "Osmanlı Sultanlarına aşk mektupları" ilk ondan okunmalı.

nur-i melek ruhsarım"ı ekliyor Hürrem Sultan...

İki numaralı mektubunda Hürrem Sultan Kanuni'yi "Ömrü baharı" olarak adlandırır. "Benim sultanım can u gönülden sevgilü şâhım ve ruh-ı revanım..."

Bir başka mektuba bakıldığında hatunların erkeğe ne denli değer verdiğini görüyoruz. "Benim sultanım yerler gökler durdukça yaşıyasın... Cümle evliyalar enbiyalar üzerinde hâzır olsun... Mübarek bıyığınız kılı bana beş bin Filori'den değil, yüzbin Filori'den fazladır..."

Hürrem Sultan'ın yürekler yaralayan ve Kanuni'yi divane eden mektupları kimi zaman mısralarla süslüdür. Bu mısralarda "Cariyeni yakıp yıkma", "Seni bir daha görmek nasip ola mı" gibi dilekler ve sorular vardır... Üstelik de hayli ateşli...

Dördüncü mektubunda padişaha "İki cihanda ümidim" diyen Sultan, gelen cevapları da "Mübarek" saymaktadır. Nitekim beşinci mektup "Hazreti Sultanım" diye başlamaktadır. İster politika, ister laf olsun memnun etmez mi padişahı bu mektuplar?

"Yokluğundan yüreğim yanıp tutuşmaktadır... Cariyeniz hasretinizle yanmaktadır... Benim iki gözüm, yoluna kurban olduğum devletlûm..." gibi satırlara sık sık rastlanan toplam yedi mektup Hürrem Sultan'ın aşk ateşiyle ne derece ısındığını gösteriyor.

Hürrem Sultan'ın mektuplarında kullanılan sözcükleri biz mümkün olduğu kadar bugünkü dille söyledik. Sultan'ın kullandıkları ise o zamanın çok moda olan "Kafes arkası aşk" dilidir. Yani hayli tahrik edici ve işveli... Eşinden bir, hatta birkaç yıl uzak kalan bir kadının bu satırlarını normal karşılamak gerekiyor.

Hürrem Sultan'ın mektuplarında Kanuni'yi daha sık ve acele yazmaya teşvik eden satırlar var. Kanuni ona sadece mektup göndermekle de yetinmiyor... İpekler, kürkler, paralar ve sakalından teller... Hürrem Sultan da kadın... Hem de akıllısından... Mektupları ve hediyeleri alınca kabına sığamıyor ve "Okunduğunda gözüm yaşı akdı şâdiden..." diye hasret dolu şarkılar söylüyor... (*)

(*) "Osmanlı Haremi Ne Zaman Kuruldu" (Ziya Ergins), "Cariyeler Ve Esir Pazarı" (İbrahim Hakkı Konyalı), "Gülnûş Sultan" (Adnan Giz) "Harem ve İçyüzü" (Lebib Muammer) gibi yazılar **Bizim Tarih** dergilerindeki ilgi çekici kaynaklardır.

27 Receb 1304 yani 21 Nisan 1887 tarihli irade, iradesine hâkim olamayan bazı kadınları ilgilendirir. İrade'ye neden olan berber Lozi'dir. Beyoğlu Aynalıçarşı'da mukim berberin bazı Osmanlı kadınlarının da saçlarını yaptığı anlaşılmıştı. Berber dükkânında Osmanlı kadınları için özel bölümü faaliyete geçiren Lozi'nin, bu harekete "tevessül" etmesi istihbar olunmuş ve "bu gibi münasebetsizliklerin" önlenmesi istenmişti. (1)

Osmanlı'nın giyim-kuşam konusunda çok titiz davrandığı görülmüştür. Kadınların süslenme konusundaki titizliğine sert biçimde karşı koyan ilgililerin, bu konuda çok yasağı vardır.

Sadece giyenlere değil, giydirenlerden satıcılara kadar müdahale eden bu yasaklar geniş kapsamlıdır. III. Sultan Selim "Terzilerin edepsiz esvaplar dikmesiyle" öfkelenmiş, herkesin âdâbıyla gezmesini istemiştir.

İstanbul kadınlarının açık saçık gezerek erkekleri deli divane edecek biçimde giyinmelerine ilk yasak III. Murat döneminde gelmiştir. Damat Nevşehirli İbrahim Paşa, o sırada sadrazamdır. Nevşehirli, İstanbul kadısı, yeniçeri ağası ve Bostancıbaşı'na fermanını duyurur. İstanbul'un bilginler, dürüstler ve edipler beldesi olduğunu hatırlatan Sadrazam, kıyafet uygunluğunun "devlet namusu" gereği olduğunu belirtir. Uygulamayanlar ise "yaramaz" kadınlardır. 1725 tarihli bu fermanın terziler ve şeritçileri de kapsamına alması hayli ilginç. "Devlet namusunu çiğneyip yaramaz kadınlara, yaramaz esvaplar dikenler"in vay hallerine...

1751'de Bostancıbaşı'nın dikkatine sunulan fermanda bazı semtler kadınlara uygun görülmüyor. Üsküdar, Kısıklı, Bulgurlu,

Çamlıca, Merdivenköy, Beykoz, Akbaba, Dereseki, Yüşa bu semtlerdir. Kadınların "bahar mevsimini fırsat bilip gezme bahanesi ile buralara gitmeleri ve açık saçık dolaşmaları" yüzünden ferman çıkarılmıştır.

"Çeşitli rezalet ve iğrençliklere bazı kadınların cesaret ettikleri, sözlerine inanılır kimselerden haber alınmıştır." Sonuçta bu kadınları aracına alan arabacılar dahi şiddetli ceza kapsamına sokulacaktı.

Tüm bunlar sürekli olmadı tabii... Tanzimatın getirdiği yenilikler çerçevesinde kadınlara, daha hoşgörülü baktı yasalar ve yasaklar.

Ama bir yasak, dikkat çekicidir. "Cami avlularında veya çarşı içlerinde kadın taifesinin karşısına geçerek laf atmak ve sefahat arzetmek" suç sayıldı. Yani öyle bıyık burup sevdalı bakmak ve lafla da olsa sarkıntılık etmek yok. (2)

Bazı uyanık kadınların doktor ve dişçiye gitmek bahanesi ile bir takım evlere girdiklerini 18 Şubat 1885 tarihli iradeden öğreniyoruz.

Müslüman kadınların açık saçık kıyafetlerle Beyoğlu'nda gezmelerini yasaklayan irade bu hareketi, adâb-ı iffete uygun bulmaz. (3) Osmanlı yetkilileri, kadınların yeni çıkan elbiselerde, modaya uymak için kocalarını zor duruma düşürdüklerini de saptamıştır. Bu elbiselerin alınmasında kocaların zorlandığı, bu yüzden, eşlerin ayrılma noktalarına geldiğini belirten 1725 tarihli ferman "yaramaz avretler"in sonunu pek iyi görmez.

Yani "sokakta elbiseleri yırtılacak, perde-i ismetleri lekelenecektir".

Üçüncü Selim'in yasaklarına daha bir dikkatle bakalım:

Üçüncü Selim özellikle musikiye düşkün bir padişah... Onun suzi-dil ara makamında bestelediği parça bile var. Padişahın "memleket hayrı"na aldığı çeşitli kararlar arasında en ilginci "kadın kıyafetleri" ile ilgili olanıdır. Üçüncü Selim'e göre, açık renk giyip çarşıda pazarda edepsizlik edenler, ortalığı karıştırmaktadır. Günümüz mini eteklisini Çarşamba Pazarı'na salıvermekle, beyaz feraceli işveli Osmanlı kadınını ortalarda dolaştırmak arasında pek fark olmadığı anlaşılıyor. Denecek ki "Üçüncü Selim bu kararları dinî baskı al-

tında almıştır." Hayır, Üçüncü Selim dindar, ama taassup düşmanı bir padişahtı.

Sokakta dolaşan kadınlar için vezirine ne emir vermiş bakın:

"Benim vezirim,

Nisa taifesi çarşu pazarda açık renk feraceler ile gezip edebsizlik ettikleri mesmuu manzurum oldu. Fimabaad açık renk ferace ve hadden ziyade yaka geymeyip kerkesi ırzı edebile olması iktiza edenlere tenbih ve terzilere dahi bu makule edebsiz esvapları diktirmeyip şedid men ve yasağ edesin. Bu makule şeylere aralık aralık bakılmak ve yakalar kesilmek ve bazı edebsizleri nefi bilâd eylemek lâzımken niçin bakmıyorsun. Hemen kim olursa olsun men ve emniyette defeyleyip halkı edebile gezdiresin"

Giyim kuşamla uğraşanların cümlesini bu emirname ile "hazırol"a çeken Üçüncü Selim'in bu konuda pek başarılı olduğu söylenemez. Kadınlar yine allem etmişler, kallem etmişler, bilumum ziynet ve ihtişam ile dolaşmışlar... Önde onlar, arkada erkekler...

Ama ardından 'İlânname-i resmî' ile şiddetli bir emir:

"Taifei nisadan bazıları bir müddettenberi seyir yerlerinde ve çarşu ve pazarda pullu ve parlak şeylerden mâmul feraceler iktisasile ve gaz ve ince yaşmak ile açık saçık gezmekte mugayiri âdab ve lânet olarak caiz olmıyacağından badema bir kadının gerek araba içinde olsun ve gerek sair yerlerde bulunsun gezemiyecekleri malûm olsun."

Polkalar, mazurkalar duyuluyor, yakası açılmadık küfürler, haya damarı çatlamış bir yığın bi mekân takımının dilinde geziyordu.

Galata'yı kimler arşınlıyordu ki?

Tüysüz palikaryalar ile Kefalonyalı denizciler değil sadece. Züppeler ve kokanalar ve vatansızlar ve Ortodokslar ve Protestanlar ve pezevenkler ve Cezayirliler ve Süryaniler ve kartolozlar ve godoşlar ile cümle baldırıçıplak ve bir o kadar kaknem kadınlar... Huriler, mahbub ve de mahbubeler...

O anlı şanlı Gustave Flaubert'in İstanbul izlenimleri, bu yüzden olmalı, biraz serttir. Galata kahvelerinde genç adamların (köçeklerin) danslarını hayretle izler. Yaşlı bir kadının evinde siyah, yani zenci kadınlar gören Flaubert, onları "iğrenç" olarak tanımlar. Daha sonra kürklere bürünmüş bir kadının, hamamdan gelerek odaya geçtiğini anlatır ve ev sahibinin kızı Rosa'yı şöyle tarif eder: "Beyaz tenli, kumral saçlı. Başında İspanyol kadınlarının kullandığı gibi dantelden bir örtü var. Belini adamakıllı sıkan siyah ipekliden bir entari giymiş. Galata sokakları birbirinden çok değişik görüntülerle dolu. Pencerelerde ve kapı eşiklerinde, Avrupalılar gibi giyinmiş, saç biçimleri eski Yunanlılarınkine benzeyen kirli suratlı fahişeler boy gösteriyorlar. Eloise ve Abélard'ın daha kötüleri..."

Galata'dan birkaç tip çizmenin tam sırası... Bıçakçı Petri'den başlayalım. Petri Yüksekkaldırım'da, yani Galata Horoz Sokak'ta doğmuştur. Reşat Ekrem Koçu'nun İstanbul'u o muhteşem İstanbul Ansiklopedisi'ne nasıl sığdırdığını hep merak ederim (yarım kalmasına karşın). Koçu, bir bölüm de Petri'ye açmış. "Aşırı derecede güzel Galata civanı" diyerek. Petri'nin uzun ve afilli saçları ortadan

ayrılmış, sol perçem, gelip tam sol kaşın üstüne düşmüştür. Tarih 1918.

Derler ki; daha 13'ünde kötü yola düşmüştür. 16'sında Galata meyhanelerinde elden ele gezmektedir. Çok içer ve de adına uygun çok da iyi bıçak atardı. İlhan Berk'e göre taze orospulara ve genç oğlanlara düşkündür. 4 yıl Kefalonyalı bir kaptanın zenneliğini yapmıştır. Ama canidir. (4)

Çok civan mertin hayatını darmadağın eden Madam Bella, Galata civarında ismi gün ışığına çıkmamış ve tam bir batakhane olan bir otelde kalırdı. Burada hizmet Leh yosmalarından, koruma ise Petri tipindeki asalaklardandır. Tarifsiz bir güzeldir Bella. Uzun güzel boynu, 3 topuz yapılmış saçları ve yaprak inceliğindeki elleri ile sevda üretir Bella...

Sözü bizim karanlıkta kalmış bir Don Juan'ımıza getirelim. *Üç İstanbul*'u bilirsiniz. Yazarı Mithat Cemal Kutay 1885 İstanbul tevellütlüdür ve İşkodralı Selim Bey'in oğludur. Gümüş renkli saçları ile Beyoğlu'nda ve Galata'da arz-ı endam ettiğinde cümle levanten kadınlar balkonlardan, pencerelerden sarkarlardı. O geçtiğinde usulen kapı önlerini süpürenler, çamaşır asanlar birdenbire çoğalır ve kimbilir sayelerinde Galata nur-u pak olurdu.

Tüm Pera'nın süzüp süzüp iç geçirdiği Mithat Usta, tam bir Beyoğlu beyefendisiydi.

Ama herkes Mithat Bey değil ki... Refik Halit Karay *"Tanıdıklarım"*da Gevher Nedret Bey'i anlatır. (5)

"Cibali taraflarında otururlardı. Tam bir mahalle çocuğu olarak büyümüştü. Yahudi ve Rum kızlarından iltifat görmüş ve birden kendini çapkınlığa, şairliğe vermişti. Aman yarabbi o ne kıyafet, o ne maskara giyiniş ve yürüyüştür? Ayaklarında küt, güdük ve kabarık sapsarı, kaz pençesi iskarpinler vardı ki üzerlerinde koyu renkli kalın, enli iki bağ gül biçiminde fiyonklanmış pırıl pırıl yanıyordu. Altın yaldızlı baston rengârenk tuvaleti tamlıyordu."

Nedret Bey'in düşüşünü, zamparalığını ve üstüne üstlük şairliğinin çöküşünü anlatan Refik Halit, bir ara aynı eserinde kadınlara zılgıt atar: "Kadınlarımızı boylatmamızdan yanayım. Kadınların boyunun uzun ökçe yerine fen ve ilim yolu ile uzatılması gereklidir. Normal bir boyun verdiği güzelliğin yerini hiçbir süs tutmaz. Ne ka-

yısı renginde pudra, ne deve dikeni kirpik, ne Garibaldi tırnak. Şimdi ayrıca bir bela daha zuhur etti. Etekler kısaldı. Kısa etek boysuzu büsbütün indirir, yerden bitme yapar." Karay bunları söyledikten sonra baklayı ağzından çıkarır ve nasıl bir İstanbul kadını düşündüğünü açıklar: Uzun boylu kadın...

ÂFET-İ DEVRAN PERUZ HANIM

"Nihayet 18'inde binazir bir dilber, emsalsiz bir âfeti devran idi. İşte dosdoğrusu budur."

Eski İstanbul çapkınlarını deli divane edip birbirine katan, kattığı yetmiyormuş gibi vuruşturan Peruz için Sermet Muhtar Alus'un tarifi böyledir.

Kadıköy Tiyatrosu müdavimi hanımların "Dağların gelin anası" diye çağırdığı, eski kurtların, bir iç çektikten sonra "üstüne ne gelmiş, ne de gelecek vardır" dedikleri Peruz bu... Ahmet Rasim Bey, Peruz olacak da bir şeyler söylemeyecek mi?

"Kaşı gözü, ağzı burnu, tavrı hali, göz süzüşü, nağmeleri, davudi sesi dilfirip, cazip, tatlı idi. Mesela boynunda mısır sepeti, elinde tasla sahneye çıkar, 'Mısırımı kavururken, dumanını savururken' kantosunu bitirdi mi, localardan çiçekler, buketler fiyongalı mektuplar atılır, şangırtı ve patırtıdan bina yıkılacak sanılırdı."

Fuhş-i Atik'te Peruz'un Galata Avrupa Tiyatrosu'ndaki (1930'larda fotin bağı fabrikasıydı) dönemini böyle anlatır.

İşveli, şiveli, marifetli, şehvetamuz ama munis görünümlü Peruz için salon dolduran âfet demekte bir mahzur yok... Müşterisi hem seçkin hem bıçkın takımından...

"Allahını seven Maşallah desin..." Ya da "Kırkbirbuçuk kere fetabarekâllah" seslerine "Çeşmi mahmurun sebebtir nale ve feryadıma" haykırışları karışırdı. Tersane topçu neferleri ve sıkı potur üzerine kukuleteli sako giymiş hamam natırları ve tellaklar ve hafiye efradı ve mavnacı ve salapuryacı ve kalem mümeyyizi ile bilumum saraydan, konaktan beyzade Peruz için yanardı. Onun için sert konuşanlar da vardı: "Çok kimsenin katili olmuş, çok gencin canını yak-

mış bir kahpedir..."

Peruz'un sahnesinin sol tarafında Galata'da ün kazanmış kabadayılar ile hacamatçılar takımı oturur, yanda da hafiyeler yer alırdı.

Peruz'un saçları koyu kestaneye boyanmıştı. Hafif çatık kaşlarından rastık süzülür, kara gözlerindeki kuyruklu sürmeler ile yanaktaki benler ona ayrı bir hava verirdi. Sırt, göğüs ve kollar dekolte, etek diz kapaktan 4 parmak aşağıda. Üstelik yanar döner kemerli, ipek saçaklı bir fistan bu... Çayır yeşili, deniz mavisi ve vişne çürüğü sevdiği renkler arasındaydı.

Gelelim vücudun hattı umumiyesine... Gövde ve kalçalar "maşallah". Baldırlar taşkın ve zakkum pembesi çoraplarla kaplı. Ayaklar ponponlu, sırma nakışlı ve ökçesiz pabuçlar tarafından sarılmış...

Ne oynardı? Çoğunlukla sevda tabii... "Lezaizi Aşk", "Çifte Köy Düğünü" gibi şarkılı oyunlarda civan rolüne çıkardı. 10 perdelik gülünçlü-gözyaşlı oyunlarda Pencap Hükümdarının kerimesi olur ya da bir kontun kızını canlandırırdı.

Büyük yaşadı Peruz... Ama hep bedbaht yaşadığından dem vurdu. Felakete uğradığını, hasta olduğunu ve sevdiklerinden hiç vefa görmediğini anlattı.

Peruz'un dramında komiklik Şevki'den gelir. Komik Şevki telgrafhane kâtibiyken sülün gibi bir delikanlı. Abayı yakıyor bizimki. Ama araya Şamran Hanım girince Peruz açıkta kalıveriyor. Eğlencehane-i Osmanî Kumpanyası'na girişi "hiç değilse yüzünü görürüm" tesellisinden başka bir şey değildir.

En son Komik Fahri'nin Tiyatrosu'nda bir komedide oynamıştı. Rolü eski ihtişamıyla ölçülmeyecek bir roldü ve seyircilere müthiş dilber Peruz'u değil, çökmüş ve üzgün Peruz'u sunuyordu.

Karaköy'de bir çatı katında yokluk içinde öldüğünde geride efsane bir kadın ve onlarca "ah" kalmıştı.

Peruz'a kimler tutkun değildi ki? Zamanın ünlü viyolonisti orkestra şefi Toni Grok, klarnetçi Aksaç Salih, Aktör Büyük İsmail ve Udi Afet... Hatta "Pembe Kız" operetini onun için bestelediği rivayet olunur mızıka-î hümayundan bestekâr binbaşı Haydar Bey'in...

Terlikçilikten gelme Büyük İsmail kendi eliyle diktiği iskarpine

şarap doldurur ve Peruz'a sunardı. Udi Afet yaşlığında bile ona sevdalıydı. "35 yıllık küllenmiş ateş gene yerinde duruyor" der ve kalbini gösterirdi. Bir oyun arasında o ünlü Bıçakçı Petri'nin Peruz'u memesinden vurduğu görülmüş, fi tarihinde külhan takımı tarafından karga tulumba kırlara kaçırılmıştı. Bir keresinde ise budunun lop tarafından yarım okkaya yakın parçanın alındığı da rivayetler arasındadır.

Kantolarında güfte beste her şey kendinindi.

"Nice feryad etmiyeyim zalim aşk senden
Yandım aman, yandım muhrik sevdadan
Ateşi hicrinle yaktın ben gibi bir biçareyi
Bir tebessümle begâm et bu dili viraneyi
Ah-ü feryat ettim, perişan ahvalim
Gece gündüz ah etmekle geçer zamanım"

Başında mor fes, sırtında sırmalı camadan, belinde Trablus kuşağı ile Şamran'la Çoban düettosuna çıkardı:

"Ayıplaman beni dostlar, yare bend oldum
Yanık pervaneler gibi derde dûş oldum"

Tuluat tiyatrolarına kantoyu Peruz'un soktuğu söylenir. Dili Ermeni'ye pek çalmaz, tane tane konuşurdu. Sahneye çıkışında kaprisliydi. Perde açılınca hemen görülmez, mızıka ara nağmeyi sürekli tekrarlamak zorunda kalırdı. Sonra binbir naz ve lütufla görünürdü. Çalgıcıları haşlamak için sebep yaratırdı. Perdeciye bozulur "Yangın mı var, sandık mı kaldıracaksın?" diye öfke yapardı... Keman sololarında müthiş bir gerdan kırar, raks sırasındaki ayak atışlarında büyük bir estetik gözlenirdi.

DİKKAT FEHİM PAŞA GELİYOR

Fehim Paşa'yı zamanımızın aynasına gösterseniz ortadan çatlar.

Belki öfkeden, belki utançtan. Bizim zamane kızlarından bazılarına Paşa'nın fotoğrafını gösterdim ve hiçbir açıklama yapmadan sordum:

– Şu Osmanlı'yı nasıl buluyorsun?

Kimileri dudak büktü: "Biraz tombulca ve üç kâğıtçıya benziyor" dediler. "Sert ve haşin" diyenler, "İdare eder" görüşünü sunanlar da oldu. Yaşı 30'ları kucaklamış dul takımından bazı hatunlar da haklı olarak vesikalık bir fotoğrafı ile yetinemeyeceklerini söyleyip "üst iyi..." dediler... Bir bölüm 40'lığın onu hayli erkek bulduğunu, hatta birkaçının "Bu adamda zampara suratı var" dediğini ekleyelim.

Tarih-i Muhabbet'te zaman zaman karşımıza çıkan Fehim Paşa için en iyi bilgiyi Münür Süleyman Çapanoğlu usta veriyor. Çapanoğlu'na da aktaran Garson Aleko... (6)

Garson deyip geçmeyin. Aleko İstanbul'un nice gecelerine ortak olmuş, nice hovardalar görmüş bir kişi. 1900 öncesi İstanbul'unda hovardalık anılarına ulaşabildiğimiz tek kişidir Aleko. 1880'in garsonu, Münür Süleyman'ın *Hafta* Dergisi için sorduğu sorulara açıklıkla yanıt veriyor. 1936'nın *Hafta*'sı konuyu "İstanbul'un Eski Garsonu" başlığı altında inceleyip Fehim Paşa'ya meselenin önemine binaen özel bir ilgi gösteriyor.

"Fehim Paşa çok gezerdi. Fakat o, öbürleri gibi gazinolara bahçelere falan gelmez, oturmazdı. Karnaval mevsiminde baloları dolaşırdı. En çok geldiği yer Odeon Tiyatrosu'ydu. Buradaki geceleri

kaçırmazdı. Karnaval eğlenceleri burada çok muhteşem olurdu. Sahne kısmının altındaki odalardan çalgı seslerine şuh kadın kahkahaları karışırdı. Fehim Paşa buralara bir vukuat olmasın diye gelirdi ama asıl maksadı kadınlara sarkıntılık etmekti."

Şimdi burada biraz nefes alalım ve meraklıların "Peki ne yapardı?" sorusuna yanıt arayalım.

"Maskeli kadınların maskelerini koparır. Hoşuna giden kadınları zorla arabasına alır, yahut adamı olan Yahudi'den dönme Süreyya vasıtasıyla, beğendiğini Beyoğlu'ndaki hususi dairesine getirirdi."

Daha bitmedi... Fehim Paşa'nın defterini şöyle biraz daha dürelim... "Belalı, zorba, müstebit paşalar içinde Beyoğlu'nun en çok korktuğu Fehim Paşa'ydı. Bu adam sadece vücudunu kiralayanlara değil, namuslu kadınlara da musallat olur, yolda kendi başına giden bir kadını zorla kolundan tutup arabasına alırdı."

Hafif güleçe kaçan bir yüz... Gülmekle ağlamak arası bakan iki göz... Kaiser bıyıklarla birleşmiş biraz büyükce bir burun... Fes ise çok hafif yana kaykılmış... *Hafta* Dergisi resimaltına "Bir zamanlar Beyoğlu'nu haraca kesmiş meşhur Fehim (Paşa)" diye yazmış...

Fehim Paşa istibdat devrinde kol gezerken pek yalnız sayılmazdı. Sakallı Mehmet Paşa ile Tüfekçi Tahir Paşa da ondan aşağı kalmazdı. Etraf bu paşaların adamları ile doluydu. Kumarhane ve gazinolardan pay almaya kadar uzanan çıkar kavgaları, zaman zaman kadın yüzünden doruğa çıkardı. Mesela Hurşit Reis Galata Kürkçüler'de kimseden korkmadan kumar oynatır, her türlü kadın işini yapardı. Çünkü arkasında Fehim Paşa vardı. Olaylar Yıldız'a aksetmeden, mutasarrıf Hamdi Bey, ya da Beyoğlu kumandanı Miralay Mehmet Bey tarafından kapatılırdı.

Taksim'de İngiliz Sefiri'nin arabasını durdurarak onu tahkir edecek kadar gözü dönen Fehim Paşa, bu yüzden Bursa'ya sürülmüştü. *Hürriyet*'in ilanı ile Bursa'dan kaçarken İnegöl'de halk tarafından öldürülmüştü. (Anlaşılıyor ki Fehim Paşa Bursa'da bazı cevizler kırmıştı. Öyle olmasa niye İnegöl'de canı alınsın ki?)

Şimdi gelelim Fehim Paşa döneminin eğlence çevresine. Garson Aleko'nun anlattıklarından birtakım çingenelerin kadınlı erkekli meyhaneleri dolaştıklarını, onlara Rum çalgıcıların gitar ve klar-

netleri ile eşlik ettiklerini öğreniyoruz. Çiçekçi Sokağı hovardaların toplandığı yerlerin başında geliyor. Bu hovardalar laterna ve zurna ile zevk ederler, kapandıkları evden günlerce çıkmazlardı.

Sanılmasın ki hovardalar hep erkektir. O zamanlar hovardalığın cinsiyeti yok... Kadın hovardalar rasgele gazinolara gitmezler, her yerde görülmekten utanırlardı. Onların devam ettiği eğlence yerleri mahdut ama belirliydi. Şimdiki Sipahi Ocağı'nı gözünüzün önüne getirin. Alt kısmında bostanlar ve bunların arasında bir çay bahçesi düşünün. Bu bahçenin adı "Yorgancı" bahçesiydi. Kadın hovardalar buraya gelir, çalgı çaldırıp, kasap havası bile oynarlardı. Toprağı bol olsun Aleko usta bu kadınların en namlı hovarda erkeklerden daha fazla para harcadığını bize fısıldıyor.

Sorunuzu duyar gibi oluyorum... "Kimler, kimler?" diyorsunuz... Beykozlu Mari birincisi... Göğüsler balkon gibi çıkıyor, gözler ise fıldır fıldır bakıyor. İkincisi Gamsız Sürpik... Ermeni'nin tüysüzü, (ki nâdirattandır). Vücut deseniz, balık etinin incesi... Gül Eftalya dedikleri de bir cici hatun (ki Deniz Kızı Eftalya ile zinhar karıştırılmasın).

Bir de Trabzonlu Peruz var... Bizim canlar yakan Peruz mu değil mi bilinmiyor.

Dönemin kadın-erkek muhabbetinin koyulaştığı eğlence yerlerinin görüntülerini çok aradım. Yakın dönemden hayli var. Ama eskilere, yani Cumhuriyet öncesine pek rastlanmıyor. Sadece Beyoğlu'nun bir zamanlar yegâne barı olan Kristal'den bir köşe yakalayabildim. Kristal Bar iki devrin de ünlü eğlence yeri. Cumhuriyet öncesi Frenkler ile bizimkiler burada aynı masaları paylaşırmış... Tabii kadınları da... Cumhuriyet döneminde ise Kristal Bar'da İspanyol revü kızlarının çok canlar yaktığını hatırlıyorum. Yelpazesi ile göğüslerini kapatıp, adeleli bacaklarını açan ve cümle hovardayı boğa gibi kudurtan bu İspanyol güzelleri ile haftalık *Perşembe* Dergisi çok ilgilenirdi.

O zamanlar onlardan daha büyük haber ne ola ki... Gazeteler, dergiler olaylara ve halka tercüman değil mi? Kristal Barı böylece halka getiriyorlar... Eh, halk Kristal'e gidemiyorsa, Kristal halka böyle gidecektir...

Ola ki "bizi Beyoğlu'nda gezdirip, Galatalara kadar götürdün. Bir o kadar Anadolu yakasından söz ettin. Ama, nerede ne olduğundan ufak da olsa bilgi vermedin" diyeceklerin ağızlarını kapatalım...

Beyoğlu'nun merkez bölümü Taksim'de biterdi. Taksim Kışlası ve Talimhane Meydanı tüm haşmetiyle ortaya çıkar, Fransız Konsolosluğu'nun yanında at cambazhanesi müşteri beklerdi. Buraya sık sık gelen sirkler İstanbullular için cambazhane önemli bir eğlence alanıydı. (7)

Ağır aksak yürümeye devam edin.

Harbiye Osmanbey, Nişantaşı, Teşvikiye. Bomonti ve Şişli çevresinde köşkler yeni yeni ortaya çıkıyor. Osmanbey'de ise bir açık hava bahçesi var. Kantocu Şamran (Şamuran) şu şarkısı ile hem Osmanbey'i hem de adını ünlü kılıyordu:

"Dün gece Osmanbey'de yakaladım seni...
Vah zavallı Şamuran âşıksız kaldı"

Osmanbey Bahçesi'nin, Tepebaşı'ndaki esaslı oteller, tiyatrolar arasındaki (Petit Champs) ile baş etmesi mümkün değildi. Onun için birinci sırayı Tepebaşı'na vermek gerek. Emek Sineması'nın yerinde Skating Palace yer alıyor, paten yapılan bu alanda Parisli bilcümle kokotlar karargâh kurmuştu. Tünel Markiz Pastanesi'nin yanındaki pasajda, Santral Sineması 1 kuruşa gişesini açar, gençler perdeye akseden o elim aşk facialarıyla kucaklaşırdı.

Harb-i Umumi ile Alamanya'dan hep silah ve Kaiser gelecek değil ya. Günün birinde Miloviç de kapağı İstanbul'a attı. Çardaş Operetı tam 400 kez oynanıyor; bilenler, bilmeyenlere anlatıyordu:

"Efendim tiyatro desem değil, tuluat desem hiç değil... Tam bir Avrupa efendim Avrupa..."

Beşiktaş-Azapkapı arasında işleyen Mösyö Karpano'nun atlı tramvayları ya da Suhulet ile Sahilbent adlı yandan çarklıların az zampara taşımadığını, aklımıza gelmişken bu paragrafa sıkıştırıverelim.

Şu bizim İstanbul dilberlerini; Osmanlı olsun, Frenk olsun önceleri kim giydirdi? Esvapcıbaşıların en eskisi kimdir diye meraklandım ve Angeli'nin adını buldum. Çeşitli yerlerde çok büyük atelyeleri olan bu kadın terzisinin 1859'da faaliyette olduğunu ve 1962'ye kadar adının çeşitli kaynaklarda geçtiğini gördüm. Angeli sadece günlük ve gecelik giysiler dikmezdi. Çengilerin, köçeklerin de esvapları onun elinden çıkardı.

Rumlar, köçek sanatını icra ediyorlardı. Evlere getirilen köçekler her oyun sonunda ellerindeki deflerle bahşiş toplarlardı. Çok ehli keyif olanların bu beğendikleri köçeklere "duka" altını verdiği de görülürdü. Bunu D'ohson *"Tableau general de L'empire Ottoman"*da yazıyor.

Dansözler ise hususi konaklarda tek başına ya da ikişer ikişer oynarlardı. Bakışları süzgün, giysileri incedir. Rumların yaradılış olarak oynak ve neşeli olduklarını biliriz. En meşhur dansları Romera'dır. 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında İstanbul'un ünlü çengileri arasında Tosun Paşa kızı Ceziye, Hancı kızı Zehra ve Küçükpazarlı Naile yer alır. Ali Rıza Bey, 13. asr-ı hicrîde İstanbul Hayatı'nı bu isimlerle süslüyor.

Bu hanendeler, sazendeler ve de rakkaselere en çok kim meraklıydı? Gayet zevk sahibi olan ve Mustafa Paşa'nın eski eşi ile evlenen Hasan Paşa, konağına bu icracıların tümünü toplar, onlar oynayıp çalarken Haliç'in durgun sularını ve mehtaplı gecelerini havai fişekler daha bir aydınlatırdı. Büyük ziyafetlerin en beğenilen ve arzu edilen mönüsü bu oyuncular takımıydı.

Merkez Kumandanı Sadettin Paşa'yı da yabana atmayalım. Her biri bir saz faslının adını taşıyan kırk sekiz cariyeden müteşekkil bir saz takımı kurmuştu Sadettin Paşa. (8)

Peki dışardakiler cümle zevkin içinde eğlenirken haremdekiler ne yapardı? Aslında haremdekilerin ne yapabileceği belli... Elbet sı-

ranın gelmesini bekleyecekler. Ya harem görevlileri?

Hiç acımayın... Çünkü onların kırdığı cevizler çoktan bini aşmış... Biz değil, duruma vâkıf ustalar söylüyor.

"Saraydaki hadım ağalarının kadınlara şehvet hissi duymadıkları doğru değildir. Hadım edilmiş çocukların uzuvları, büyüdükçe inkişaf ediyor... Bu kara kâfirlerin hıyanetleri o derecedir ki, her biri cariyeye âşık olur. Fırsat buldukça da görüşüp sevişirler... Ben 1680'de 18 sene bu kâfirlerin içinde bulundum. Bunlarda nikâh ile kadın almak yoktur."

Topkapı Sarayı baltacılarından biri padişaha sunulmak üzere "Risale-i Teberdariye fi ahval-ı Ağayı Darüssaada"yı yazıp ilgilileri böyle uyarır. (9)

Şimdi biraz da Ercüment Ekrem'e göz atalım. *Bir Harem Ağası'nın İtiraflan*'nda, Harem Ağasını şöyle konuşturur: "Biz de herkes gibi duyar, herkes gibi kadın vücudu denen çiçekten zevk alırız."

Tüm bunların kaynağı kadın... Tarihçi Cevdet Paşa bu konuda dertlidir. Sultan Mecit'in sefahata dalışını, Şerefraz'a tutuluşunu yazar... Sonra da bir paragraf düşer:

"Kadınlar çoğalıp, mahbublar azaldı. Luti kavmi sanki yere battı."

Süleyman Kâni Bey (İrtem) Beyoğlu mutasarrıflığı ile İstanbul valiliği yapmıştı. İstanbul'u onun kadar kim bilecek ki? "Sultanın sarayında kadınların birbirinden zevk almaları için toplantılar düzenlenirdi. Burası şehvetli kadınların mabediydi..."

Sılayef, Bolşevik ihtilalinden kaçıp İstanbul'a kapağı atan on binlerce beyaz Rus'tan biri... Eli kalem tutan Sılayef, İstanbul izlenimlerini bir albümde toplamıştı. Çizgisini mısralarıyla bütünleştiren Sılayef aslında genel bir İstanbul çiziyor. (10) Türklerle ilgili bölümleri, ya da eğlence-kadın dışında kalanları bir kenara bırakalım ve onunla şöyle bir dolaşalım.

"Bayanlar burada gezer şalvarla.
(Peygamber yasası böyle emrettiği) için
Fakat dikkatle süpürürler
Kırık dökük kaldırımlardaki çöpleri"

Sılayef, Beyoğlu Caddesi'nde "Rue de Pera" dolaşırken hem şalvarlı kadınları, hem de mahşeri bir kalabalığı görür:

"Sabah-akşam burada her saat
Gürültü, patırtı ve hareket"

Sonrasında kahvelerden içeri bir göz atan Sılayef orada dans eden dervişleri görür. Bazılarının afyon içip keyiflendiğini söyleyen Sılayef hemen ekler: "Bunun nicelerini bizim ülkede gördük. Onun için Rusları şaşırtmasın..."

Yabancı olacak da, "Harem"den söz etmeyecek:

"İşte sana bir Türk hareminin bayanı
Yanında bir de melez var
İnsana güven veren bu halayık
Tüm sataşmalardan korur bu bayanı"

İstanbul'un gecesini gündüze katan "Haraşo"lar, kitabını Almanya'da basan Sılayef için de ilgi çekicidir. Fuhuşa dikkat çeken

yazar dört zampara tipi çizer. İngiliz, Fransız, Yunan ve Osmanlı'dır bu tipler... Çizgilerde Osmanlı erkeği, diğerlerinden daha uzakta durur ve Rus kadınına değil, çevreye bakar... Biraz utangaç biraz umursamazdır:

"Şu Rus bayana bakın hele...
Uzamış gidiyor kuyrukta zevk
Korkarım sonu, bir kötü dram
Dörtlü ilişki kolay değildir pek..."

İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Berlin'e yerleşen Sılayef'in Paris'te bile Pera kadınlarını bir türlü unutamadığını anlıyoruz.

"İşte bir Ermeni kadını
Kıyıların başka bir dilberidir
Tatlı bir esmer, dudaklar kırmızı
İnci gibi dişler, güldükçe parıldar...
Kemerli burun ve parlak bakışlar
Demet demet gökkuşağı ateşi gibi
Ah ondaki her şey
Geçmişteki tatlı anılar gibi..."

Sıra Rum dilberine geldiğinde, Sılayef sanki Yunanistan'ı görür. Onları çok şişman olmalarına karşın "Grek" inceliğinde bulan yazar Slav gözlerinin çok şaşırdığını belirtir. "Çok sevimli ve cana yakınlar... Ne saklıyayım gördükçe tüylerim ürperir."

İstanbul işgalinde bile özellikle Adalar'da eğlence sürüp gidiyor...

"Dün Büyükada'ya uzandım.
Yüreklerden baktım ufuklara
Eğlendim ve seyrettim
İçimde büyüttüm Adalar evrenini
Örf ve âdetlere saygılıyım
Bu yüzden ayıplayamam onları
Ama Elenlerin böyle eğlenmesi
Çileden çıkarmaz mı cümle âlemi?"

DENİZ HAMAMLARININ GÜLLERİ

1900 başlarında Avrupa'da denize girmek isteyen kadınlar vücutlarını bütünüyle kaplayan üzeri kırmalı, koyu renk ya da siyah bir mayo seçerler, aynı renkten uzun çorap giyerlerdi. Kadınların denizde kol ve bacaklarını, hattâ vücutlarının büyük çoğunluğunu açıkta bırakan mayolara ulaşacaklarını kim tahmin edebilirdi ki?

1920'de mayoların yakası açılmış ve tek parça olarak diz kapağına 4 parmak kalıncaya kadar kısalmıştı. Birkaç yıl sonra çoraplar da ortadan kalkacaktı.

İstanbul'da neler oluyordu acaba? Hamamlar ve sular ne âlemdeydi diyelim ve ekleyelim: "Hamama giren terliyordu"

Haluk Şehsuvaroğlu deniz hamamını 19. asrın getirdiği bir yenilik olarak görür. Marmara'da ve Boğaziçi'nde nerelere umumi deniz hamamlarının yapılacağına şehremanetince karar verildiğini belirten tarihçi, bu yerlerin 3-5 yıllığına ihale ile verildiğini açıklar...

"Deniz hamamları büyüklükleri ve inşaları itibariyle üç sınıfa ayrılmıştı. Bunların bazıları büyük olur. Bazıları muayyen ölçülerde yapılırdı. Deniz hamamları, akıntılı sularda kazıklar üstüne ahşap olarak, suya dayanır, çürümez kerestelerle kurulurdu. Hamamların derinlikleri ekseriya iki arşındı. Bilhassa erkek hamamlarında bir kahve ocağı bulunur, burada kahve, çay, gazoz ve limonata satılırdı. Sarhoş ve bi-edep olarak gelenler hamama kabul edilmezlerdi. Her hamamda tayin edilmiş bir çavuş oturur, çavuş nizamlara ve umumi edebe aykırı harekette bulunulmamasına dikkat ederdi. Çavuşların aylıkları hamam hasılatından ödenirdi."

Deniz hamamlarını hususi ve umumi olarak ikiye ayırmakta yarar var. Umumiyi Haluk Şehsuvaroğlu yukardaki gibi anlatıyor. Hu-

susi hamamlara da biz bakalım. Büyük yalıların hamamları eğer yalı leb-i deryâda ise hemen yanı başına yapılırdı. Rıhtımlı bir alan söz konusu ise hamamın yeri bu kez yalının önü olurdu. Deniz üstünde kazıklar üstüne kurulu süslü ahşap odacıklardı bunlar. Dışardan içi görünmez, içinde yüzenler ve yıkananlar da dışarısını göremezlerdi. Ama buna karşın göz banyosuna çıkmış (özellikle umumi banyolarda) efrad-ı röntgenciye rastlamak mümkündü.

Beyler ile küçük beylerin tahta perdenin altından dışarı çıkmalarına pek aldırış edilmezdi. Ne de olsa erkekti onlar. Amma velakin hanımlar ile küçük hanımlar ve de izinli kılınmış halayıklar katiyen tahta perde dışına çıkamazdı.

Kadın ve erkek hamamlarının birbirinden uzaklığı metre ile değil sesle ölçülürdü. Prensipte kadın hamamları, seslerin, erkek hamamından işitilmeyeceği bir mesafede kurulurdu.

Zamanın çizerlerinden Salih Bey, kapsam olarak *Yedigün*'ü andıran *Yeni Mecmua*'ya deniz hamamlarını işlemiş. Yazı Sermet Muhtar Alus'un... "Eski deniz hamamlarında en büyük eğlence kadınlar kısmında bir başın görünmesi idi. Böyle mühim bir hadisat karşısında tahtaperdeler yerinden oynar. İyi görebilmek için herkes birbirine girerdi" Salih'in çizgisinde dünyasından bıkmış üniformalı hamam çavuşu sırtını yüzen bayanlara dönmüş uyuyup pineklemektedir. Kimisi bornoza sarılmış, kimisi uzun donlu İstanbul abazaları tahtaperdeleri zorlamaktadır.

Bu görünüş içinde bizim deniz hamamları Fransa'nın Trouville ile Belçika'nın Ostende hamamlarından hayli farklı. Avrupa'daki hamamlar boydan boya kumsalı kaplayan, iki tekerlekli bir sürü külübedir. Yerlere dikilmiş şemsiyeler ve keçi sakallı heybetli denizciler de var. Batıda gözle de olsa bir tecavüz vaki değil... Bizimkileri bıraksan denize uçacaklar...

Umumi hamamlar Galata Köprüsü bitişiğinde, Kumkapı'da, Samatya'da, Bebek, Büyükdere, Haydarpaşa, Küçük Moda, Fenerbahçe, Caddebostan ve Maltepe gibi semtlerde kuruluydu. Museviler (Kadıköylü olanlar) gün olarak cumartesiyi seçerlerdi. İkindi vaktinde Beyoğlu yosmaları görülürdü. Alaturka saatle 8'de köprüden kalkan vapur Kadıköy hamamlarına yüzlerce taze taşırdı. Küçük Moda'daki hamamları ise Frenkler doldururdu. O zamanlar Fe-

nerbahçe mesirei dilârasına Cuma ve Pazar günleri şimendifer işlerdi. Demiryolunun bittiği noktada hamamlar başlardı... Aklımızdayken fiyatı da söyleyelim. Kabin ücreti 60 para... Kapalı ve suya merdivenleri uzanan localar ise 3 kuruş. Lüks mevki de var tabii... Marmara'yı gören ve tül perdeli pencereye sahip olanlardı bunlar...

Caddebostan deniz hamamlarının erkek bölümü vapur iskelesinin solunda yer alır, hatunlarınki daha uzakta bulunurdu.

Sermet Muhtar 1905-6 senesinin deniz hamamlarından söz ederken Palabıyık, Hacı ve Karabet'in adlarını verir. Bunlar hamamcıbaşılardır. Üstat kadınları seyreyleyebilmek için bazı efradın hamamlara tam teçhizat geldiğini belirtir.

Kadınlara mahsus deniz hamamlarında sadece yüzüldüğü sanılmasın... Buraları mesken edinen Zilha Hanım gibileri, büyü bozmaktan şirinlik muskası yazmaya kadar, her derde şifa dağıtırlardı.

Ruslar kaçıp İstanbul'a gelince yaptıkları bunca işe plaj işletmeciliğini de kattılar ve Florya kamplarına yerleştirilince işe koyuldular... 1 kuruşluk biletler Türkçe, Fransız, Rumca ve Ermenice basılıyordu.

Birinci çinko ikinci derken tombala... Vrangel ordusunun çöküşü ile "Beyazlar" artık şansını İstanbul'da aramaktadır. Kahvelerde tombala çektirip şans dağıtan Rum kızları geceyi aydınlatırlardı. Herkes tombala çektirip, şarkı söyleyecek değil ya?

Dersaadet Polis Mektebi Müdürü Mustafa Galip Bey'in hesapları İstanbul'da 69 Rum, 194 Ermeni, 124 Musevi'nin vesikalı olduğunu gösterir. Bunlar gayri müslim Osmanlı kadınlarıdır. Gayrı olmayanların sayısı ise 774. Hepsi eder 2000. (11)

Vesikasızlar yok mu? Yaklaşık 1000 kadın da vesikasız çalışıyordu.

Ruslar, Yunanlılar, Romenler, Avusturyalılar, İtalyanlar, Fransızlar, Sırplar, Bulgarlar, Çekler, Araplar, İranlılar İstanbul umumhanelerinde arzı endam ediyordu. 325 hayat kadını ile bizim umumhaneler sanki Birleşmiş Milletler gibi. Vesikalılar arasında bir Amerikalı kadın da gözüküyor. Etti mi 326.

"Menfaat mukabili müteaddid erkekle münasebette bulunmayı" meslek haline getirenler için yasa ile sağlığı koruma mücadelesi 18 Ekim 1915'te başlamış. Teşkilat İstanbul'da Polis Müdüriyet-i Umumiyyesine bağlıdır. (12)

Ahmet Rasim, *Fuhş-i Atik*'te Beyoğlu, Galata ve havalisini hayli civcivli bulur. Aksaray'daki Kaynak ve Hürmüz'ün fuhuşhanelerinden söz eden yazar, Kaymaktabağı Halet, Fitnat, Kambur Esma, Bahri ve Kalfa Hanım gibi maruf kişilerin bu işlere nezaret ettiğini belirtir. Mamalar sadece bunlar değil. Kemeraltı, Kömürcü Sokağı, Yüksekkaldırım, Kuledibi'nde onlarcası vardı. Bunun yanı sıra Üsküdar tepelerinden Haydarpaşa'ya uzanan Selviliklerde me-

zarlık kadınları kol geziyordu. (13)

Mütareke zamanında Robert Kolej'de Sosyoloji profesörlüğü yapan Clarence R.Johnson iskeledeki umumhane sermayedarlarının ve sermayelerin dökümünü yapmış. (14)

"Sermaye" hayli yüksek. Johnson'un dökümü sokak ve semtlere göre. Rakamlarla kafanızı karıştırmayalım ve semtleri sayalım: Zürafa, Beyzade, Şerbethane, Karaoğlan, Badem, Şeftali, Oğlak, Bülbül, Abanos, Küçükyazıcı, Kilit, Lale, Karnavula, Fıçıcı, Zibah, Küçük Zibah, Paşabakkal, Ananik, Üsküdar, Kadıköy-Moda.

En çok sermayedar Abanos (30) ve Zürafa'da (17) var. Kadın çalıştıran toplam 175 mamanın 79'u Rum. İkincilik ve üçüncülük kürsüsünde Musevi (45) ve Ermeni (35) mamalar yer alıyor. Bizimkiler 12 mama ile kürsüden hayli uzaktalar. Mamalar içinde milliyeti belli olmayan 2 zenci görünüyor. Ayrıca 1 de Macar mama var.

Gelelim hayat kadınlarına. Yani icraatın içindekilere. Yaş haddi 18'dir. Sokağa çıktıklarında bile hüviyet varakalarını yanlarında taşımak zorundadırlar.

Toplam 728 kadından 111'i Abanos'u mesken tutmuş. Şerbetname'de 97, Zürafa Sokak'ta 90 vesikalı var. bizimkiler soluğu Anadolu Yakasında almış. Johnson'un raporunda yer alan 64 Türk hayat kadınından 43'ü Üsküdar, 21'i Kadıköy -Moda'da aşk üretiyor. Üsküdar ve Kadıköy'de yabancı olarak Ruslardan başka kimse yok. Onlar da toplam 64 kadın.

Viziteye çıkanların Harb-i Umumi ya da mütareke dinledikleri yok. Onların savaşı "umumi"siz ve de "mütareke"siz sürüyor.

Üsküdar'daki umumhane Bülbüldere semtinde. 6 hanelik Kadıköy mıntıkasında, 4 hane Rızapaşa'da, diğerleri ise Yeldeğirmeni ve Moda'da yer alıyor. Bunlar halka açık yerler...

Buna karşın yasaya karşı kapalı, ama halka karşı açık olan 25 de otel var. 58 barda 231 konsumatris muhabbetin tebarüzü için çalışıyor.

1885-1900'de Galata genelevinin faaliyete geçmesi ile özelikle yabancı uyrukluların rahatladığını görüyoruz. Dikkatle baktığımızda aşk evlerinin, hangi dönem olursa olsun belirli alanların dışına çıkmadığını da saptamak mümkün. Nitekim Ziya Şakir Soko, Eyüp'te kuruluşundan itibaren hiç umumhane olmadığını belirti-

yor. Bunu yazarın *Haliç ve Eyüp Sultan* kitabından okuyoruz. (17)

Sefaeddin Rıza, Selahaddin Asım gibi yazarları öfkelendiren, ateşli aşk yayınları kadar, üst tabakalarda yaşanan sevdalardır. Çeşitli sebeplerle verilen ve daha çok üst tabakanın himayesinde yapılan davetler nice aşna fişnelere zemin hazırlamıştır.

Sicilya depreminde zarar görenler ya da yoksul çocuklar yararına yapılan gösterilere zengin kesim ilgi gösterirdi. *Hürriyet*'in ilanından bir süre sonra İstanbulluların İtalya'daki deprem için kolları sıvadığını görüyoruz. Davet Tepebaşı Kışlık Belediye Tiyatrosu'nda. Tarih 5 Kanunsani 1909. Yani 18 Ocak Pazartesi, Erbab-ı meraktan müteşekkil Heveskerân (amatörler) Cemiyetinin gösterileri izleniyor. Müsamere-yi fevkalade ile zenginleşen bu davet sadrazam Kamil Paşa hazretlerinin koruması altında, yani "taht-ı himaye-yi fehimanelerinde"dir.

Gelenekçi kişileri kızdıran davetlerden 1 Ocak 1923 tarihlisinden de söz edelim. Davet Halife Abdülmecid Efendi'nin koruyuculuğundaki Boğaziçi Fakir Çocukları Himaye Cemiyeti'ndendir. Polis Müdürü Umumisi Hasan Tahsin Bey'in taht-ı riyasetlerindeki bu büyük müsamere-yi musikiyye ve ilk defa olarak sunulan 3 perdelik "Dersaadet Müzikali" acaba kimlere gönül yolu açtı?

Sefaeddin Rıza Bey dedik... Kitabında önsözü hayli sert. "Biz bu kitabı niye yazdık?" diyor ve ekliyor "bu kitaptaki satırlar birkaç macereperest sokak ve çayır kızı hakkında bilgi verebilirse bahtiyarız" (15)

"Kadın ve kızlarımızın inkılap ve asriliği; tırnak parlatmak, dudak boyamak, dans etmek suretiyle temsil eylediğini" kitabında savunan yazar, sokak ve çayırda görülenlerden dehşete düşmektedir. Sadece o mu?

Selahaddin Asım "Bütün çayırlar" der ve ekler: "Kuşdili, Yoğurtçu, Haydarpaşa, Çırpıcı, Beykoz, Küçüksu Deresi, Kâğıthane Çayırları baştanbaşa dişiler otlağıdır."

"Kuşdili ve çevresinin, karı tavlamak ve şehvet çiçekleri toplamakta üstüne olmadığını" vurgulayan Asım, oraları "marazi mesire yerleri" olarak tanımlar. (16)

"Saime üzerinden entarisini bırakmış şimdi nim üryan bir halde bulunuyordu." Hidayet Bey 1914 tarihli *Bir Dakikalık Bekâret V*

tabında genç Saime'yi önce kanepeden alır, ardından böyle soyduktan sonra yatağa bırakır.

"Çarnaçar teslim oldu, o da karyolaya uzandı. Bir iki dakika sonra odanın sukûnetini ihlâl eden eninler ve onu takip eden şiddetli teneffüslerden başka bir şey hissedilmiyordu. Yarım saat sonra Saime'den o saf bekâret uçmuş, bir daha avdet etmemek üzere uçmuştu."

İstanbul kadınlarının açık biçimde ele alınması II. Meşrutiyet'le yoğunlaşır. Eh ne de olsa hürriyet... Yayınlar alabildiğine artmış mütareke, Cumhuriyet derken kitaplar (ki çoğu ince ve üryandır) akıl almaz kapaklarla piyasaya sürülmüştür.

"Karyolada Tatlı Dakikalarım", "Gıcırtılar", "Bir Bakire'nin Gebeliği", "Harem Ağası'nın Muaşşakası", "Hadiye Boşandıktan Sonra", "Kanlı Zifaf" gibi kitaplar bekârların elinde gezmektedir. Refik Sıdkı gibi durumu "vahim" gören ve aile reislerine seslenen yazarlara karşın bu yayınların hızı bir türlü kesilmez. Halimeler, Şadiyeler, Ayşeler, Belkıslar ıstırap, kin, garez, şehvet dolu satırların kahramanlarıdır. Ama ne hikmetse baştan çıkarılan ya da elden ele yataktan yatağa gezen "düşmüş" ve "mücrim" kadınlar hep alt tabaka isimleri taşır. Hoşnigar, Hoşçakadın, Feyzaver, İşveriz, Şemsifer gibi isimlerin bir zamanlar esirlere verilen Farsça isimler olduğunu hatırlatalım.

"Açılmadan Solanlar", "İkisi de Gebe", "Orta Malı" gibi örneklerle süren bu edebiyatın önemli isimlerinden biri de Hidayet Efendi'dir. Kendileri *Karyolada Tatlı Dakikalar*'ı da yazmıştır. Kapakta gülümseyen bir taze... Uzanmış ve göğüsler fora.

- Düşün, düşün bir defa; namus, evet namus ne olacak?

- Namus ah... Onun bir hiçten ibaret olduğunu bilmiyor musun?

Kitabın kahramanı zampara Saim daha sonra vaatlerini ardı ardına sıralayacak ve hatun sonunda dayanamayıp "gel zalim" diyerek onu sürükleyecektir.

"Karyolanın hafif gıcırtısından ve derinden gelen bir kadın sesinden, 'aman aman' diye inlemesinden başka bir şey duyulmuyordu".

Görülüyor ki, Hidayet Efendi biraz daha gayret etse "Kaymak

Tabağı" yazacak.

"Binbir Buse" dizisinden *En Şen, En Şuh Hikâyeler*de kapakları kadın ve erkek süsler. Hemen hepsinde ihtiras dolu öpüşme vardır. Ama Neş'et Bey *Aşk Yuvası* kitabında hepsinden baskın çıkar ve kapağa Fransız pornolarını andıran bir tazeyi üryan olarak koyar.

Lafı yayınlardan açtık, kitaplara getirdik ve İstanbul'un muhabbet tarihindeki yerini aydınlatmaya çalıştık. Ama kitabın dışındaki yayınlar var. Onları terbiyeli-terbiyesiz diye ayırmadan gözden geçirsek nasıl olur? Şimdi hemen bir geri dönüş yapalım ve hatunlar ne yapmış, erkekler hatunlar için neler etmiş bir görelim.

Rivayettir, dergi ve gazeteleri yöneten erkekler, kadınların seslerine fazla kulak vermeyip, üstelik de hanımların adına ahkâm kesmeye başlayınca, Arife Hanım dayanamamış ve bundan bir asır önce *"Şukûfezar"*ı çıkarmaya başlamıştı. (1886)

Arife Hanım kadın eliyle **erkek** işine karışınca, o dönemin basını hayli renklenmiş... Cümle gazete ve dergilerde ufak ufak kadın yazı ve resimleri görülmüştü. *"Tarik"* Gazetesi başyazarı Mehmet Tahir Efendi de düşünmüş taşınmış *"Hanımlara Mahsus Gazete"*yi yayınlamaya karar vermiş. Dahiliye Nezareti'ne (İçişleri Bakanlığı) verilen 3 Mayıs 1894 tarihli dilekçesinde Mehmet Tahir Efendi şöyle diyor: "Yedi seneden beri Osmanlı matbuatına hizmet ettiğim gibi bugün dahi *Tarik* Gazetesi başyazarı olarak çalışmaktayım... Yürürlükte olan kanun hükümlerine harfiyyen uygun ve haftada iki defa yayınlanıp, içindekiler dahi kemal-i edep ve iffet dairesinde yazılmak şartiyle kadınlara mahsus her türlü haller, faydalı makaleler ve günlük havadislerden ibaret olmak üzere *"Hanımlara Mahsus Gazete"* ismiyle bir gazete imtiyazının benim üzerine verilmesi..."

O dönemde imtiyaz alıp yayın yapmak pek kolay değil. Ayrıca imtiyaz isteyene bir de kefil gerekiyor. "Üstelik Hanımlara Mahsus" gibi ayrıcalıklı yayınlar yapmak çok dikkat çekici hatta sakıncalı... Mehmet Tahir Efendi'nin kefili bu nedenle Maliye Tellalbaşısı Mehmet Sadık Efendi.

Tellalbaşı bu konuda makama verdiği kefalette "gazetenin umumi adaba muhalif yazıdan sakınıp, kanun ve nizama aykırı hiçbir hal ve harekette bulunmayacağını" onaylar. (29 Nisan 1895)

Bab-ı Ali Dairesi'nin 117 sayılı tezkeresinde Sadrazam Sait Bey müracaatta bulunan kişinin "iyi ahlak sahibi" olmasından ötürü istenilen iznin verildiğini bildirir. (26 Haziran 1895)

30 Haziran günü ise tezkere padişah tarafından görülür ve gereğinin yapılması için irade buyrulur. Böylece *"Hanımlara Mahsus Gazete"* erkek kafası ve eliyle yayınlanmaya başlar. 8 sayfa pazartesi ve perşembe günleri yayınlanan gazetede moda yazıları, çocuk bakımı, hanımların sosyal faaliyetleri bulunur. Ayrıca yine hanımlar tarafından yazılan şiir ve makaleler de yer alır.

İlk lotaryacılık mı yoksa ilk özverili bir davranış mı sayarsınız bilmeyiz ama Mehmet Tahir Efendi, *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin gelirinden yüzde beşlik payı gelinlik ve kimsesiz kızlara çeyiz parası olarak verdi. *Hanımlara Mahsus Gazete* sayesinde çok kimsenin dünya evine girdiğini sanmıyoruz, çünkü Mehmet Tahir'in gazetesi çok uzun ömürlü olmadı.

Milli Eğitim hareketlerinin etkinlik kazanması ve hanımların seslerini her alanda biraz daha yükseltmeleri ile bu kadınca yayınlar hız kazanmaya başladı. Günümüzün etkin dergisi *Kadınca*'nın 1900'lerdeki anneannesi *Kadın Mecmuası* ile (1908), annesi diyebileceğimiz *İnci*'ye (1919) gelene kadar neler görülmedi ki?

Selanik'te yayınlanan *Kadın*'dan başka İstanbul'da çıkan *Kadın Mecmuası*'nda Ali Süha Bey 14. sayıda "Kafesler" başlığı altında "Bunlar arkasındaki çok defa bakışlarının hürriyetini karşıdaki üzgün kafeslere kadar uzatabilen hasta ve mütevekkil genç kız gözleri, hiçbir şey beklemeye hakkı olmadan boş, şuursuz katledilmiş hayatı bekler. Bunlar bizim hayatımızın öldürdüğü kardeşlerimiz, eşlerimiz, sevgililerimizdir" diyordu.

Nuriye Ulviye Hanım'ın *"Kadınlar Dünyası"*nın (1913) bir başka niteliği yöneticiler ve yazarlar dahil tüm eli kalem tutanların bayan oluşudur. *Kadınlar Dünyası* genellikle eşitliği savunan, örneğin telefon idaresinde niçin bayanların çalışmadığını bile soran bir dergidir.

Harb-i Umumi'nin (1. Dünya Savaşı) bitimiyle hem Avrupa'da hem de ülkede başlayan hareket, yayınlarda da görülür. 1915'lerin giyimden kozmetiğe kadar enginlik kazanan kadınla ilgili konular, yayın organlarında da yer buluyor, ilanından hikâyesine,

romanından karikatürüne kadar "kadın unsuru" ön plana çıkıyordu. Osmanlı döneminin en büyük magazin dergilerinden sayılan *Şehbal*'de olay yaratan korse, sutyen, kombinezon ilanları bu kez gürültü değil teşvik görüyordu. Artık kadın dergilerinin kapaklarında, dizkapaklara kadar görünse de bacaklar, uçları fark edilmese de göğüsler yer alıyordu. Hafif açık dudakların ve davetkâr bakışların, zaman zaman çizgi, zaman zaman Avrupa fotoğrafı olarak sunulması ile dergiler kapış kapış gidiyordu.

İlk dönem kadın dergilerinde yerli erotizm çok az görülüyordu. Yabancı fotoğraf ve çeviri yazılar genelde okuyucuyu ürkütmemek ya da "müstehcen takibat"a uğramamak amacıyla daha terbiyeli hale getiriliyordu. Örneğin soyunan bir kadın ve ardından ateşli bir birleşme, adeta tekrar yazılıp ayıpları ayıklanıyordu: "Gecenin ışığında tablo gibi parıldıyordu. İpek giysilerini yatağının üzerine düzenli bir anneye yakışır şekilde koydu. Yan odadan yükselen keman sesi bir çağrı gibiydi... Sonra Mecdi'nin ateşli dudaklarını ve kor gibi yanan gözlerini gördü. Şehveti yaşamak güzeldi ama daha güzel olan adap ve namustu. Kapıyı kilitledi ve bir hanımefendi gibi rüyalara daldı."

Bu uyarlamada hikâyenin kahramanı mürebbiye aslında, Mecdi ile bir güzel "ahlar oflar" arasında yatmaktadır. Ancak mürebbiye ile Mecdi'yi yatırmak, yayını da yatırmak demektir. Bu nedenle *Resimli Kitab*'ı çıkaranlar hiçbir sayıda dişiyle erkeği yatağa atamamışlardır.

Sedat Simavi'nin 1919'da yayınladığı *İnci*'ye gelene kadar kadın ya da çok kadın konumlu magazin dergileri, böylesine mücadeleler içindeydiler. Simavi'nin dergisi tam anlamıyla bir kadın dergisiydi. Ancak Kurtuluş Savaşı dönemi içine girilmesi *İnci*'yi fazla yaşatmayacak, ilerki yıllarda onun yerini *"Yediğün"* alacaktı. (18)

Harf devriminden sonra eski yazıdan yeni yazıya dönüş tüm dergileri zor durumda bırakmıştı. Yeni kuşağa yeni yazıyla dergi satmak kolay değildi ve bu zorluk yıllarca sürecekti.

EMİNE'NİN ADALET'İ

Emine Adalet Hanım kitabımızın baş köşesini işgal eder... İşgalindeki birinci sebep 1900'lü oluşudur... İkincisi ise İstanbul'un sevda seyahatnamesinde nice serüvenlere paragraf açışıdır...

Görenler "dilber dudağı" tatlısının, adını ondan aldığını söylerler... Düşünün ki ne dudak...

Kıvrak dansı, alımlı vücudu ile en eski dansözümüz olan Emine Adalet Hanım (Anşin) 29 Şubat 1910 İstanbul doğumlu. Bizim dönemin nice dansözüne ders verip onları sahneye çıkaran Emine Adalet zamanın "ilah" kadar güzel kadını...

Sahneye ilk çıktığında kadınlık dünyasına yeni adım atmış ve okulu bırakmıştır. İşte erkeklerin onu bırakmadığı an bu andır... Önce kumpanyalarla Anadolu'yu dolaşır, ardından evlenir...

Yaş 14... Koca ise bir Alman'dır... Henry Pee'nin görüp de yanıp tutuştuğu Adalet 1935'te Almanya'ya gider...

Gider de ne olur?... Almanya ilk kez Emine Adalet'le; bir "Türk lokumu" ile tanışır...

1942'de bombardıman sırasında kocası Henry Pee ölür... Dansözlerin anneannesi dul kalır... İngiltere, Amerika, Mısır Emine Adalet'in dans ettiği ülkelerden bazılarıdır. Kimlerle tanışmaz ki?.. İngiltere Kralı 5. George'u ilk kez Mısır'da görür... George o zaman prenstir... Dostluk daha sonra sürer, Kral Edward'ın Madam Simpson ile evlenmesi ve tahtını aşkına feda edişi ile 5. George'a saray yolu açılır... Bir bahçe gezintisinden sonra devreye giren Churchil Emine Adalet'e İngiltere'yi zindan eder.

Atatürk'le tanışması ise Konya'da olur... Tahir Kumpanyası ile Konya'ya gelen Adalet Hanım'ı Atatürk çok beğenir ve yanakla-

rından öper... (19)

Yüzünü kendi ifadesiyle bir hafta yıkamayan Emine Adalet, Hitler ile tanışmasını yaver Freglayr'a (bize kalırsa güzelliğine) borçludur.

Hitler'in yaveriyle ilişki kuran Adalet'i, Freglayr Viyana'daki 1. Reichstag'a (kongre) davet eder... Kongre sonrası özel özel bir vagon ile ver elini Berlin...

Emine Adalet'in işte burada Mit'liği başlar... Hitler ona Anadolu'yu ve ulaşım noktalarını sorar. Bu kısmı başka bir kitaba kalsın ve tarih-i muhabbete su katmasın diye pas geçelim.

1945'te Türkiye'ye dönen dansöz İstanbul'da Belediye Gazinosu ile Londra Pavyon'da sahneye çıkar, oryantal dansları ile hayranlarını kırıp geçiren "dilber dudağı" büyük aşklar yaşar.

"Herkes vücudumu seyretmeye bayılırdı. Özellikle göğüslerimi "Dulitil" tepelerine benzetirlerdi."

İşte 1944'te "Deniz Kızı", "Yanık Kaval", "Uçuruma Doğru" adlı filmlerde oynayan Adalet Hanım bu...

Ben söylemedim diye kızmayın ama ilk işiniz şu "Dulitil" tepelerinin ne olduğunu öğrenmek olsun. Emine Adalet sahneyi 1975'te bırakır... Onca geçkin yaşına karşın hâlâ diri ve kıvraktır... Her ne kadar "Dulitil" tepeleri erozyona uğramış olsa da yine ulaşılmaya değerdir.

İşte onlarca insanın ulaşmak için varını yoğunu döktüğü bu güzeller güzeli 1985'te 75 yaşında Darülaceze'ye düşecektir.

Yüreğinde onca sevda, düşlerinde onca 1900'ler yaşayarak...

Cuma günleri Fenerbahçe'nin en sayılı ve hareketli günüdür. Tayfur Şani Bey neftî balo faytonuna kurulmuş, piyasa yapmaktadır. Mayıstır. Güneş her ne kadar yakmıyorsa da "Pembe Maşlahlı Hanım" tüm sıcaklığı ile kol gezmektedir. Öbür yanda da Tayfur Bey hazretleri. Önce buluşma, sonra sürtüşme, ardından da çatışma, mukadderdir. Nice günlerde nice sevdalar görmüş Ayşe Hanım, Şani Bey'in ortalıktan kayboluşuna şöyle bir teselli getirmektedir. "Haydii, elini sallasan ellisi. O sana yalvarsın, o sana hâkipay olsun, gelsin de ayaklarına kapansın. Bu kadar seyir seyran yerlerine taşınıyoruz, düğünlere geliyoruz. Beyoğlu'ndaki madamları, metresleri görüyoruz. İçlerinde senin ayarında güzel var mı? Allah iki göz vermiş, senin tırnağına benzeyeni görmüyorum. Hepsininki süs, tuvalet. Tayfur Bey görünmezse görünmesin. Sen gülmene eğlenmene bak. Amasya'nın bardağı, biri olmazsa biri daha..."

Sermet Muhtar Alus'un *"Pembe Maşlahlı Hanım"*ı da hanım... (20) Tayfur Bey'i unutmak için ne gerekirse yapar. Aylardan Mayıs dedik. Ortalık cıvıl cıvıl. Kendileri siyah çarşaf örtmüş yeldirme, maşlah giymemiştir. Ellerini uzun beyaz eldivenler örtmektedir. Krem rengi, tül şemsiye de cabası. Çevrede "parasol" bile yok. Sonunda "muhacir arabası"na razı olurlar. İşte Talimhane meydanı göründü. Mısırlıoğlu'ndan yokuş aşağı saptınız mı, Zamboğlu Bahçesi'ndeki tiyatro, "pat" diye çıkıverir karşınıza...

Manakyan "Kontes Sara"yı oynuyor. Ama ne var ki Hekimyan ve Binemeciyan'ın dört bir yanı sarmış fotografilerine, süslü ilanlarına karşın, gelen giden pek yok... Kel Hasan daha başlamamış. Kapı önündeki mızıka boyuna "Tarara Bum Tara"yı çalıyor.

"Pembe Maşlahlı Hanım" nerede bulsun Tayfur'unu? Boğaziçi'nin kibarlığı ve latifliği ile meşhur Sarıyer'inde mi? Hünkâr Suyu'ndaki Memduh'un Sazı'nda mı? Belki de Küçük İsmail'in Kumpanyası'nda, işveli bir dansözün peşindedir. Çırçır Suyu'nu mekân tutan Tatyoz Efendi ile, hokkabaz Küçük Yasef'de olmayacağı ne malum? Sultan Suyu'nda Hamdi'nin orta oyununu seyreyliyor olamaz mı? Büyükdere'de piyasaya çıkıp, Çubuklu'da kendini saza kaptırması da mümkün.

"Kara Değirmen Cinayeti" Hekimyan'ın menfaatine oynanıyor. Uzundan da uzun 11 perdelik çok cinai bir oyun bu. Manak Efendi alicenap peder, Binemeciyan ise genç âşık... Aznif'e şirret kadınlık, Satenik'e annelik ne de güzel yaraşmış...

Seçmek gerek birini. İçerde bir sevda ile tanışıp halvet olmak mukadder olmasa bile ihtimaldir. Amma?

Amma sonuçta Dr. Zambako Paşa ile Dr. Akşiyoti'nin de ellerine düşmek var... Kendileri karşılıksız aşkları tedavide oldukça mahirdirler çünkü...

Bizimki arayadursun, Şani Paşa'nın biricik torunu Tayfur'u... Kız mazbut ama etraf kötü... İşte Himmet paşazade Süheyl Bey'in arabası arkadan geliyor... Süheyl Bey Zamir Paşa'nın kızı ile 7 aydır nikâhlı. Ama düğünü uzatıp duruyor. Süheyl Bey'in bakışı bir hoş... Dudaklarında tebessümler gizli... Kalpağını bir iki kere oynatıp, nazikâne bir reverans yapıyor...

Askıntıların sayısı arttıkça artar. İşte, Şurayi Devlet Azasından ve Şam eşrafından Ebuzarif Bey. Adam âlem mi âlem. Lavanta kokulu mini mini mektupları bile hazır. "İltifatınıza muntazırım, her emrinize amadeyim" satırlarını arabalara atmakta üstüne yok.

Ülfet Bey ise tüm soyluluğunu takınmış. Oturuşundan bakışına kadar tam bir paşazade. Rakım Bey'in baldızını sevse de, başkasına kur yapmaktan çekinmiyor... Yanıp tutuşanların mangasında Peşkircibaşı'nın oğlu da var. "Hünkar Yaveri" elbisesini giymiş, sırmalı kordonunu takıp, arz-ı endam eylemiş. Atak ve celalli bir genç... Ancak meftun ve meclup. Ama Tayfur bir başka... Bir kere 25 yaşında... Kemale ermiş. Uzuna yakın boy ve tombulca bir fizik. Saçlar açık kumral, bıyıklar kaytan gibi. Çehre ise gül pembesi. Yanaklarının allığından kinaye tam "alyanak" lakabına uygun. Ve de şık

mı şık, turandaz mı turandaz. Elbiseler "Mir" ya da "Boter"den... Beyefendi öyle her önüne gelen arabaya binmez. Muhakkak lastik tekerlekli Beyoğlu arabasını seçer.

Eh ne de olsa Şani Paşa'nın bir tanecik oğludur.

KADINLARIN İZMİR DEPLASMANI

İstanbul'un kiralık binek arabaları "Karaço"lardı. Karaçoların ününü İstanbullu Rumlar bir şarkı ile pekleştirmişti: İşte akılda kalan sözleri...

"Karoçeri Trava... napapne isto Tatavla
Napaz... ke namaz feriz... posa talara"

"Karaço"ları sürenlerin çoğu Kurtuluşlu Rumlar ile Giritli Türklerdi. Şarkının Türkçesi aşağı yukarı şöyle:

"Karaçocı çek Tatavla'ya,
Götürüp getirme kaç paraya..."

1908'lere kadar "İstanbulin" giymiş büyük memurlar, bu uzun etekli, yukarıdan aşağıya iliklenen ve yakası boyna dayanan elbiseleri ile hanımları süzerlerdi.

Beyaz gömlekler kolalı... Kadife veya ipekli kumaştan, çapraz çift düğmeli yeleklere bürünmüş olanlar da 1910'ların beyleridir..

Geçmiş günlerde, "Karaço"lardaki tazeleri görüp iç geçirenler "sadakor" giyen yaşlılardı. Dost ayağa bakmaz ama biz bakalım. "Önceleri sivri uçluydu ayakkabılar. Ama Walk Over, Saxon Shoes sivri burunları ortadan kaldırıp, geniş ayakkabıların hükümranlığını ilan etti. Bizim yerliler de bu modaya uyacak ve nice zampara geniş burunlu ayakkabıları giymeye başlayacaktı.

Beyzadenin elindeki bastonu görünce şaşırmamak gerekir. Gümüş saplılar yerini kiraz, Osier kalın bastonlara bırakmış. Yüzüklerini göstermek isteyenler ise Osmanpaşazade Rüştü Bey örneğinde olduğu gibi eldivenine yüzük parmağından delik açtırmıştı.

Peki İstanbul'un dışında durum nasıldı? İzmir'i hem yapısındaki ilginçlik, hem de büyük kent oluşu nedeniyle şöyle bir gezip göre-

lim.

Memuriyetleri İzmir'e naklettirmek için sedarette araya ricacılar koymak boşuna değildir. Bazı Maliye, Dahiliye, Maden ve Ziraat müfettişlerinin İzmir teftişlerini bir türlü bitiremeyişinin ardında yatan, eğlence ve kadındı. Derler ki "İzmir'in en tebrike layık Don Juan'ı Mösyö Jorj'dur". Hacı Davut Ferkuh Vapurları'nın bu kefere müdürü İzmir-Midilli seferleri sırasında çok herzeler yemiştir.

Diğerlerini anlatalım ve önce lüks mevkilerde gezelim. Bornova'da Rene Lochner'in evinden müzik sesleri eksilmezdi. Madam Evelyn Lochner piyanoya geçip aryalarına başladı mı, Kordonboyu'ndan köpek ulumaları birden kesilirdi...

Korkudan mı?

Ritmin güzelliğinden mi?

Karşıyaka'da Madam Fernand Guifray vardı. Ziyafet sofrasında en pahalı olan da oydu. Şark salonundaki bir ziyafette, bir görenin bin görmeyene anlattığı şu olaya bakın: Yahudi dilberi Raşel göğsünün ortasına şampanya döktürmüş ve herkese bir tadımlık sunduktan sonra elbiseler fora... Buyrun size Osmanlı İzmir'inde ik "Strip-tease."

İzmir Frenkleri, Levantenler harpte sık sık geceler düzenlerdi. Paris, Londra ya da Viyana'da okumuş yavru Frenkler arasında Willy Van Der Zee, Aliotti, Bergamalyan hayli istidatlıydı. Sporting'deki maskeli balolarda ne güzeller gizlenmişti, ne güzeller?

"Anavune ke kavune. Keto musteri yirevune" yani "Sıcak sıcak müşteri bekliyor" diyen Rum fıstıkçı, Kraemer Pasajı'nın kapısını tutup levanten çiftlere servis yapardı.

"Yarim giymiş iskarpin
Topuğu yüksek
Amanın es şıkırdak
Şıkırdak da şıkırdak"

İzmir geceleri memurin ve Frenk takımının fazlalığından olacak gayetten iyiydi. Bazen ihtiyaç fazlası İstanbul kadını, İzmir'e akın eder, kapağı Rum "Çaça"ların işlettiği genelevlere atarlardı.

"Maison Doree" ve "Madam Dore" gibileri bunların içinde en ünlü olanlardır. İkinci Kordon'da, Postane karşısındaki Cafe Costi'ye çıkan sokaktı "Genelev Mahallesi."

Kemer'deki genelevleri Rum patroniçeler işletirdi. Ama bunlar birinci sınıf değildi. Randevu evlerinin sahipleri de Rum'du. İngiliz İskelesi'nin bulunduğu alandaki Madam Julia'nın evini eskiler anlata anlata bitiremez. Rue de Rose, Mersinli ve Bayraklı'da hayli "tatlı hayat mekânı" sıralanmıştı.

Bizimkilere gelince... Rahmi Bey eski İzmir valilerinden. Savaş sırasında Kemer'i mahalle olarak seçmiş ve buraya göçebe çalışan kadınları yerleştirmişti. Buradaki patronlar Türk'tü. Bu yüzden koskoca valiye "büyük patron" adını taktılar.

Dedik ki "ihtiyaç fazlası kadın İstanbul'dan İzmir'e gelirdi." Gelirlerdi ama İzmirliler kadar başarılı olamazlardı. İşte İstanbul eğlence hayatının müthiş kadını Refia Hanım (ki o anlı şanlı zampara Fehim Paşa'nın refikaları olurlar) İzmir'de fazla barınamamıştı.

Şimdi dikkat...

Nail Moralı İzmir Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucularından olup, mütareke boyunca İzmir'in kurtuluşu için mücadele verenlerden biri. Moralı anılarında Hatkinson olayına değiniyor. İzmirli ailelerden madenci Percy Hatkinson casusluk suçundan İstanbul Divan-ı Harbine verilir. Devrede İzmirli Madam Evelyn Rene Lochner vardır ve Percy'i kurtarmak için İstanbul'a gider (Hani o sözünü ettiğimiz, sesi müthiş operacı kadın). Moralı şöyle sürdürür anısını "Bergama'da ele geçirilen dosyalara dönelim. Fribourg şehrinde Beynelmilel Hıristiyan Misyonerler Kongresi'nde şu karar alınmış; Türkleri Hıristiyan yapamıyoruz. Bu iş için sarfettiğimiz paranın yarısı ile, onlara papaz yerine kadın gönderelim."

Gördünüz mü kadın kuvveden fiile nasıl çıkıyor? Harp zengini Bulgurcu Habib Bey'in bir zamanlar artist sigaralarını 500'lük banknotlarla nasıl yaktığını bilenler, bunun öncesinde nice gençlerin çıra gibi yandığını da anlatıp dururlar.

Kabahat hep kadında değil... Mendile dökülüp bir güzel vücudun mutena yerlerine emdirilen "Helyetrop"un hiç mi suçu yok bu işte? Doktor Horasancıyan'a göre bu koku, aynı zamanda göğüs darlığına bire bir olup, insanı pirüpak edişi de cabasıdır.

Peki, "Bizim anneanne ve dedelerimiz giyimlerine ne harcardı" diye sormaz mıyız? Bunu görmek için 1899 ithalatına bir bakalım. (21)

Çamaşır : 186.217 lira
Çorap eldiven: 136.478
Fes ve şapka: 230.354 lira
Mendil: 107.210

Osmanlı Düyunu Umumiye İdaresi'nce görevli kılınan Vital Guinet aynı yıl İzmir ithalatından rakamlar verir. (22)

İncik boncuk: 1.995.600 lira
İpekliler: 141.270 lira
Hazır elbiseler: 553.500 lira
Boneteri şapka: 326.400 lira
Korse: 109.700 lira

Meselenin önemine binaen 1891'de İzmir'e 1.750.000 liralık petrol getirildiğini belirtelim. Yani incik boncuk ithalatı petrolden fazla tutuyor.

109.700 liralık korseyi yurt dışından getirip onbinlerce hanımı ve de erkeği memnun etmişiz. Korseye verilen paranın neredeyse zahireye verilenin iki misline eriştiğini ekleyelim...

Karagöz ve Hacivat İstanbul hayatına renk getirenlerin başında gelir. Sanki onlar birer İstanbulludur. Nice gecelerde, nice toplantılarda değişik ustaların elinde tipler çizerler... Genelde Karagöz kadını sever. (23)

Karagöz gözünü budaktan esirgemeyen, yergici ve bildiğini söyleyen "Doğrucu Davut"un ta kendisidir. İnatçı eşeği ile konuşup ona neden yürümediğini soran Karagöz'ün, hayvanın arkasına dolanıp, bir ileri bir geri yaparken "gel ben sana insanların nasıl ilerlediğini göstereyim" demesi, ilginçliğin de ötesinde, ince bir bakıştır. *"Salıncak"* oyununda Zenne ile sallanırken cinsel doyuma ulaşıp boşalması, genelev önünde dolaşırken, erkeklik organının köpek tarafından koparılması, Karagöz'ün gizlemediği olaylardır. Batılılar bizim Karagöz ile Bizans yapımı *Mimus* gösterileri arasında bazı benzerliklere dikkati çekiyorlar. Reich 1903 yılında yayınlanan kitabında, bu oyunun çeşitli kültürlerdeki yapısına bakıyor. Karagöz'deki gibi Mimus'da da türlü hayvanlar yer almaktadır. Petronius'da olduğu gibi, yolu geneleve düşen Karagöz'ün, açıktaki takım taklavatı köpek tarafından "Hart" diye koparılmaktadır. Karagöz'ün kimi zaman eşeği, kimi zaman köpeği ile konuşup şakalaşması bölümlerinin benzerliklerine Reich'ın örneklerinde sıkça rastlamak mümkündür.

Karagöz hiçbir konuya sınırlayıcı ve bağnaz bir gözle bakmamıştır. Açıkçası halkın bildiğini halktan saklamamıştır Karagöz. Hiç kimseye "Eyvallah" etmemiş, gereğinde ince esprilerle devrin padişahlarına bile yüklenmiştir. Her şeyi bir güzel anlatıp, yüklendikten sonra "Her ne kadar kusur ettiysek affola" diyecek kadar da

uyanıktır Karagöz.

Kimi zaman toplumcudur, taşlamayı, çamur atmayı çok sever. Toplumun her kesitine bakmaktan çekinmez. Bu nedenle eve erkek alan, baskına uğrayıp zina halinde yakalanan ya da çok evlilik yapanlar ile sevici kadınlar Karagöz'ün bakış alanları olmuştur. Efsanelere, masallara ve başka oyunlardan alınmış aktarmalara sık sık rastlanan Karagöz oyunlarında ilginç konulara rastlamak mümkündür. "Hamam" oyununda ağırlığı seviciler ile röntgenciler taşır. Bu oyunda. Hacivat Çelebi'nin karısı hamam işletmektedir. Salkım İnci ile Şallı Natır, kadınlar bölümünde çalışması düşünülen kişilerdir. Bu kadınların en önemli yanları ikisinin de sevici olmasıdır. Oyunda bu vurgulanırken, kadınlardan "iki sevgili" olarak söz edilir. İki dargın sevici barıştırılıp, hamamda göreve başlarlar. Karagöz'ün uyanık oğlu, hamama müşteri olarak girer. İki kadın bakarlar ki, boy bos, takım taklavat yerinde "Git bari babanı getir" derler. Karagöz bunun üzerine hamama gelir. Seviciler Karagöz'ü kovalarken bu kez, kubbede icra-i sanat eyleyen röntgenciler, heyecan ve zevkten dört köşe olup aşağıya düşerler.

"Sahte Esirci"de Hacivat'ın aracılığı ile Kasım Bey'e uşak olan Karagöz bir hafiye gibi, hırsızları izler. Eşkıyalar ev basıp, cariyeyi kaçırmıştır. Cariye Sümbül, aslında soyguncularla ortaktır. Ardından Kasım Bey'in karısı da kaçırılır. Karagöz önce cariyeyi bir güzel okşayıp gıdıklar ve soyguncular a baskın yapar. Zorla çıplak oynatılan Kasım Beyin karısı, her şeyini kaybetmekten, son anda Karagöz sayesinde kurtulur.

Karagöz "Ortaklar" oyununda iki kadına bekâr numarası yapan zamparadır. İki karısını değişik kimliklerle birbirleriyle tanıştıracak kadar da pişkin olan Karagöz, bu uğurda bir araba dayak yemeyi bile göze alır. "Sahte Gelin"de eşcinseli oynayan Karagöz'e Hacivat kadın gibi davranır. Hacivat, Karagöz'ün karısının da yardımıyla, onu bir güzel süsleyip kadın gibi giydirir. Bu oyunda "Kartopu" adını taşıyan Karagöz'ü, görücüler kadın olarak pek beğeneceklerdir.

Baskınlar, basılan kadınlar, onların tepkileri ve Karagöz'ün davranışları çok oyunda önemli yer tutar. "Çeşme" adlı oyunda zina üstüne zina görülür. Bu oyunda Hacivat'ın karısı, Karagöz'ün karı-

sının kötü kadın olduğunu söylemektedir. Hacivat da bunu hemen Karagöz'e yetiştirir. Karagöz araştırmaya girer ve 5 kişiye durumu sormasına rağmen sonuç alamaz. Bunun üzerine klasik "evden ayrılma" numarası yapar. "Hanım ben şöyle bir yolculuğa çıkıyorum, ev sana emanet" der. Karagöz dışarı, Çelebi içeri... Karagöz'ün karısı, âşığı Çelebi'yi bir küpün içine saklar. Bu sırada Hacivat'ın kızı da bir başkası ile evde yemek değil, iş pişirmektedir.

"Kırk Köse" oyununda zaman zaman Boccacio'yu andıran ve Cassandri'nin serüvenlerine eş aşklı-meşkli benzerlikler sunan Karagöz, kimi zaman yosmaların eline düşen bir talihsiz olur çıkar. Küçük Ali'ye kadar ulaşan bir oyunda, konu Balat'ta geçer ve Karagöz karanlıkta bir yosmaya çarpar. Kadının evinde ve muhabbetin en koyulaştığı anda, âşıklardan biri eve dalar... Ardından da koca. Âşık yeniçeri kadını ve kocasını öldürürken Karagöz de kirişi kırıp, talihsiz ama usta bir zampara olduğunu vurgular.

Karagöz'ün kadınları, dikkatlice bakıldığında genelde hep olumsuz kötü kadınlardır. "Ahlaksız", evlilik dışı ilişkiler kuran, zina yapan, para peşinde koşan bu tipler arasında Karagöz'ün karısı evlere şenlik biridir. Dedikoducu ve virvırcı bu kadın, Karagöz'ü hem aldatır, hem de ona "Murdar musibet" gibi iltifatkâr sözcükler kullanmaktan çekinmez. Kanlı Nigâr, Salkım İnci, Şallı Natır gibi tipler ise cinsel sapık örnekleridir. "Büyük Evlenme" oyununda ilginç başka yanlar da görmek mümkündür. Karagöz bu oyunda eş adayı Zenneye, ahlakının iyi olmadığını söyler. Aldığı yanıt şudur: "Biz de aşüfteyiz..."

Bununla da kalsa iyi. Karagöz devam eder cinsel sapık olduğunu "İllet-i müzmine-i zemine" sözü ile vurgular. Zennelerin yanıtı ise "Buna kibar illeti" derler şeklindedir. Karagöz'ün "Mahbub dost" olduğunu söylemesi ile, Zenneler bu kez biz de "Zen-dost", yani "seviciyiz" yanıtını getirirler. Evlendiği gün doğuran kadınlar, kantocular, zenneler ve daha niceleri ile Karagöz dişiler dünyasına hayli renkli bakar...

Osmanlı döneminin bazı güzel ve ilginç kitapları vardır. Bunlar rehber niteliğinde ve öğreticidir. Jimnastik kılavuzundan kadın elbise modellerine, ya da yemek kitaplarından kadın sağlığına kadar her şey, bu rehber kitaplarda anlatılır. Kimileri o "batılaşmanın özlemi ile adab-ı muaşeretten, hamile kadınların ne yiyip, ne giymesine kadar çeşitlilik taşır. Her İstanbul kadını için mutlaka ilgilenilecek bir rehber kitap mutlaka vardır. Bu kitaplar içinde benim iki "gözde" yayınım var... Birincisi "Biçki Nazariyat ve Kavaidi'nin Tedrisatı"dır. 3 kitap olarak yayınlanıp çocuk, kadın ve erkek metotları olarak yazılan bu kitabın yazarı, elleri dert görmesin Behire Hanım'dır...

Behire Hanım deyip geçmeyelim... Paris Akademisi Azası'ndan olan Behire Hakkı, Harb-i Umumi'nin yetkin kadınlarından. "Türk Kadınları Biçki Yurdu Müessisi ve Müdiresi" sıfatını da taşıyan Behire Hanım, 1915'in Cristian Dior'u... İç çamaşırdan, dış giysiye kadar batı uyarlamalarına, bizden de bir şeyler katan Behire Hanım, sıradan bir İstanbul terzisi değil... Kadını yakından izleyen, gözleri ve aklı Paris'e dönük bir uzman... Dönemin ilgi çekici bu yayını, kadınlar tarafından ilgi ile karşılanmış ve kapışılmıştı. Behire Hanım'ın kitabında basit bir anlatım değil elbise patronları da vardır. Tıpkı *"Burda"* gibi...

Nice kadınları giydirip güzelleştiren Behire Hakkı'yı ne zaman eski bir İstanbul kadını görsem hatırlarım...

Fetgeriler'den (Beşiktaş'ın kurucularından) Muhammed Fetgeri Bey'in M.Sami Bey'le birlikte yazdığı *"Kadınlara Terbiye Bedeniyye"* kitabı da İstanbul kadınının yaşamında önemli bir yer tutar. Ki-

taba ayrıca açıklayıcı bir başlıkla "Kadın jimnastiği yahut vücudun Terbiye-i Bediiyesi"ni de ekleyen muharrirlerimiz gayet güzel ve yararlı bir kitap yapmışlar. Kitapta kadın model kullanılmış ve bazı hareketler şematik olarak verilmiş. Kitaptaki mankeni günümüz aerobikçisi Jane Fonda'nın anneannesi sayabiliriz ama ne yazık ki adını bilmiyoruz.

"Hanımlara Mahsus Jimnastik" kitabına modellik yapan afetin ölçüleri hayli engin. Balık etini aşkın olduğunu söyleyebiliriz. Balık ama öyle uskumru falan değil, kofana irisi bir balık... Dönemin Fransız kadınının özelliğini yansıtan bu afet, tek parça mayo giymiş... Jimnastikçimiz atletik ve elastik vücuduyla hareketleri sunuyor. Bedeni günümüz ölçüleriyle 2 numara yani 40 gibi. Ama kesinlikle 1 numara değil... Dönemin Avrupalısı henüz kalça eritmeyi bilmiyor... Onun için aşina gözler, Folies Berger dışında öyle kolay kolay 38 numara yakalayamazlar. (24)

Bedenin ve yaşamın terbiye ile nezahatı doğal ki sadece bu kitaplarla anlatılmıyor. Nice dergiler, nice kitaplar yayınlanmış bu konuda İstanbul'da...

Muhasin, yani güzellik yandaşı dergi, Asıf Muhammer Bey'in çabalarıyla yayınlanmıştır. Dergi pek öyle sımsıkı "Feminist" değildir. Ne *Kadınlar Dünyası* ne de *Hanımlara Mahsus Gazete* gibi işin fikriyatında değildir *Muhasin*... Dergi iç çamaşırları, Biz Kadınlar, Meşhur Kadınlar gibi konulara yer verir. Ama İstanbul kadınlarının iç çamaşırlarına 3 sayfa ayırıp 4 adet resim de kullanmayı ihmal etmez. (25)

DAMADIMIZ PIERRE LOTI

Pierre Loti pek öyle anlatıldığı gibi değildir. İstanbul kadınları ve erkekleri ile bir dönemi paylaşan Loti'yi böyle bir "Tarih-i Muhabbet"te kenarda bırakamazdık...

Fransızların "Türk Arif Efendi" diye bildikleri Julien Viaud, yani Pierre Loti, *"Aziyade"*de Türk kadınını şöyle tanımlıyor:

"Kaşlar siyah, hafifçe çatık, birbiriyle birleşecek kadar yakındı. Bu bakışın ifadesi, irade ile duruluğun bir kaynaşmasıydı. Bu bakış o kadar genç ve tazeydi ki, bir çocuk bakışı denilebilirdi.

Böyle gözlere sahip olan genç kadın ayağa kalktı, uzun ve sert kırmaları olan Türk yapısı bir ferace ile örtülü vücudunu, beline kadar gösterdi. Ferace yeşil ipekten, gümüş işlemelerle süslüydü. Beyaz bir örtü, ancak alınla iri gözlerini göstererek başı itina ile kaplıyordu. Göz bebekleri, Doğulu şairler tarafından dile getirilmiş olan o eski deniz yeşilindendi.

Bu genç kadın Aziyade idi."

Pierre Loti'ye çiçeği burnunda bir denizci iken Selanik'te demir attıran Aziyade (Azade) yukarıdaki tanımlama yapıldığı sırada 19 yaşındaydı. Pierre Loti'nin "Gladiatör" adlı gemiyle Selanik'e gelişinden kısa bir süre sonra başlayan aşk, yazara Aziyade adını taşıyan bir roman yazdıracak kadar büyük oldu. *Aziyade* romanındaki sandal sefalarının, gizemli şark evlerindeki sefaların ayrıntısını pek bilemiyoruz. Ancak Loti'nin hatıra defterindeki Aziyade'nin, büyülediği yazara, ikinci bir sefer yaptırabilecek kadar güzel bir Çerkez kızı olduğunu anlıyoruz.

Pierre Loti hatıralarında İstanbul'a demir attığı zaman, arkasından koşup gelenin, yani Selanik'ten İstanbul yollarına düşenin,

Azade olduğunu özellikle belirtir. (Eh ne de olsa erkek.)

"Ondan, ayrıldığım yerde hareketsiz, öpücükten sıcak, gecenin çiğinden nemlenip uzanmış, genç kadının beyaz vücudunu gözümle uzun zaman izledim."

Anlaşıldığı kadarı ile Pierre usta, Azade'ye Selanik'te pek derinden nüfuz edememiş. Belki onun askeri konumu, belki Azade'nin korkusu, belki de mekân sıkıntısı Loti'nin kendini bütünüyle romana vermesine neden olmuştu. Onun teğmenlik dönemindeki fotoğraflarına bakanlar "çakı" gibi bir vücutla karşılaşırlar. İşte bu teğmen Selanik'ten ve Azade'den ayrılırken son derece üzgündür.

Ancak Dedeağaç ve Çanakkale'de konaklayıp İstanbul'a yaklaştığı anda keyiflenir ve 3 Ağustos 1876 tarihli anısında hemen kadınlardan söz eder. Yolculuk grubunu tanıtırken "Güzel bir Rum madamı ve iki güzel Yahudi madamı"nı anlatan Loti, Azade'nin yokluğunda hayli kaçamak yapmıştır.

"Evimizin civarında İstanbul'a hâkim olup servi ve mezarlar dolu geniş arsalar yayılmakta idi. Buraları bazı akşamlar dikkatsizce Rum veya Ermeni kadınları ile pervasızca dolaştığım boş yerlerdi."

Anladığımız kadarı ile "ev derdi" o zaman da varmış. Loti'yi mezarlıklara, boş arsalara götüren Azade'nin hayali bakalım başına ne çoraplar örmüş?

"Bir sabah erken saatte ağaçların arasından çıkan birisi yolumu kesti. Adamın yanında demir uçlu sopası, bir hançer ve iki de tüfek vardı. Bense silahsızdım. Adamın istediğini anlamakta gecikmedim. İsteklerinden dönmemek uğruna her şeyi yapabilirdi. Onunla gitmeyi kabul ettim..."

Biz adamın Loti'den ne istediğini tam anlamadık. Eğer o bıçkın, Loti'nin parasını isteseydi, o zaman silahını doğrultur ve üzerinde ne varsa alır giderdi. Ama Loti'nin "İsteklerinden dönmemek uğruna her şeyi yapabilirdi. Onunla gitmeyi kabul ettim" deyişi insanın aklına ister istemez "kötü şeyler" getiriyor.

Loti bu kazayı ucuz atlatır ve bıçkını bir çukura itip "sağ sağlim" evine döner. Yazar bu adamla karşılaşmasının kendisinde kötü bir iz bıraktığını belirtiyor ve kısa bir zaman sonra kendini bir Yahudi kızının kollarına bıraktığını ifade ediyor. Bu Yahudi dilberi Pi-

ripaşa'da oturan Rebeka'dır. Daha sonra fettan bir Bulgar kızı ile ilişki kuran yazar, bir gün ihtiyar Hayrullah'a Azade yokluğu içinde şöyle haykırır: "Bana kadın getir..."

Onun deyişiyle "Akşamın sekizi, bir kış gecesiydi ve Eyüp bir mezar sessizliğiyle kendi içine kapanmıştı."

İhtiyar "Bu günlerde kadınlar çok pahalı, fakat bu akşam size sunabileceğim daha ucuz eğlenceler var." Gerisini Pierre Loti'den dinleyelim: "Bundan yarım saat sonra odamın kapısı açıldı. Hayrullah çeşitli renkte kürklere bürünmüş 6 Yahudi oğlanı ile çıkageldi. Ben de Mısır Tanrısı gibi onları sessiz seyrederken onlar ayrı ayrı birtakım reveranslarla yere çömeldiler. Kulağıma eğilen Hayrullah 'Hoşunuza gidiyorlar mı?' dedi. Merakımı biraz daha ileri götürerek 'Koca Hayrullah senin oğlun bunların hepsinden güzel' diye cevap verdim. İhtiyar Hayrullah bir düşündü ve 'Mösyö yarın tekrar konuşabiliriz' dedi." Osmanlılar'ı çok seven Pierre Loti'nin yukarıdaki sahneden pek hoşlanmadığını yazdıklarından öğreniyoruz. Kendisine inanmaktan başka çaremiz yok ki?

Azade ile 4 Ekim 1876'da ikinci kez karşılaşan Pierre Loti bu kez "Seni Seviyorum Lotim" sözleri ile sarhoş olur. İkinci cümle ile kendinden geçer. Loti'nin başını döndüren cümle şöyle: "Senin sesini yemek isterim Loti."

Pierre Loti'nin kadınları arasında Seniha Hanım da önemli bir yer tutar. Seniha, diğer hatunlara oranla daha tepeden bakan biridir, ama tam bir yatak kadınıdır. Loti, Seniha ile bir aralık ayında tanışmıştır. Üstelik o sırada Azade ile beraberdir. Seniha'yı 3 Türk kadını arasından hemen seçer ve atıyla onları izler. Dolmabahçe, Salıpazarı, Tophane, Galata ve Köprü geçilir. Balat ve Eyüp'e kadar uzanan yolculuk sonunda Loti, Seniha ile tanışır. (Günümüz trafiği dikkate alındığında Loti'nin sıkı bir takip içinde olduğu daha bir anlaşılıyor. Demek ki Seniha bu yolculuğa değecek kadar güzelmiş.)

Loti bu güzelliği şöyle anlatır: "Kendisine yakışmayan pahalı Fransız tuvaletinin eteğini indiren Seniha Hanım'ı seyrediyordum. Kadife gibi yumuşak ve taze vücudu, kırmızı ve nemli dudaklarıyle muhteşem bir yaratıktı. Bu dudakların gülümseyişinde, kirpiklerin altında yarı kapalı siyah gözlerinde coşku halinde bir şehvet yatıyor-

du."

Pier Loti'nin hayatı çok kadınlıdır. Ama en büyük numarayı ona yine kadınlar yapmıştır. Bazı yazarlar Eyüp sırtlarında Azade ve Cenan'ın mezarlarını arayıp aşk ağıtları yakadursunlar, biz Loti'nin hatunlarından bilinen Cenan Hanım'ın aslında Fransız yazarlarından Helys olduğunu burada açıklayalım. Loti'nin cananı Cenan, yani madam Helys, olayın 1904 yılında Balkanlara yaptığı bir yolculukla başladığını belirtiyor. Nisan ayının ilk günlerinde İstanbul'a gelen ve daha önceki gelişinde tanıştığı Zennur ve Nuriye Hanımların konağına yerleşen Helys, Pierre Loti'yi aramaktadır. amacı onunla görüşmek ve "Türk kadınları hakkındaki düşüncelerini" öğrenmektir. Zennur ve Nuriye Hanımlarla anlaşan yazar, Türk kadını kılığı ve kimliğine bürünür. İlk buluşmalar daha sonra büyük bir aşka dönüşecek ama Pierre Loti hayat boyu Helys'i Cenan olarak bilecektir. Loti'nin aşkı ona *Mutsuz Kızlar*'ı yazdıracak kadar büyüktür.

Olayı Pierre Loti'nin ölümünden sonra bir Fransız dergisine açıklayan Helys onu şöyle tarif ediyor: "Türk kadınlarının romanını yazması için bu aşkı yaşaması gerekiyordu." Cenan'ın aslında bir Fransız olduğunun açıklaması *Resimli Şark* dergisinde var. (Sayı: 1, Yıl: 1931)

Pierre Loti defterini isterseniz Türk kadınları hakkında *Azade* romanında pek dostça sayılmayacak satırlara bakarak kapatalım.

"Türk kadınları, bilhassa kibar hanımlar kocalarına borçlu bulundukları halde sadakate hiç değer vermezler. Onları ancak kocalarının şiddeti alıkoyar. Daima can sıkıntısı içindedirler. Renkleri solgundur ve ellerine geçen bir uşağa, haremağasına, hoşlarına gidecek bir kayıkçıya kendilerini teslim ederler. Avrupalı gençlere pek sempati duyarlar. Onlar bunu bilseler bu kadınlardan yeteri kadar faydalanabilirler. İstanbul'daki durumum, Türkçe'yi bilişim ve lahitlerle kaplanan evim, eğer isteseydim bu tip kadınların gidip gelecekleri yer olurdu."

FAİK BEY'İN AŞKI

Faik Üstünidman bir İstanbul beyefendisidir... Bu nitelik onun duyarlı oluşunu, doludizgin sevdalar yaşamasını elbette engellemez.

Osmanlı'ya spor, hele cimnastiğin girdiği dönemlerde tığ gibi bir delikanlıdır Faik Bey. (26) Bir kere yakışıklı mı yakışıklı... Kültür desen Sultani'den ve aileden... Üstüne üstlük sırım gibi çelik adaleli vücuduna hayran olmayan yok. Faik Bey, rivayettir, barfikse çıktığında cümle alem nefes kesermiş... Ama Faik Bey'in daha bir nefes keser olduğunu bana eski sporcu ustalar çok anlattı...

Yurt dışı kurslarından döndüğünde kafasında yeni bilgiler, yüreğinde nice aşklar yüklü olurmuş. Faik Üstünidman'ı bir İstanbul efendisi telakki edip onun gönül dünyasına uzanmaya ne dersiniz?(*)

"Berlin'de son gecemden yazıyorum. Şimdi yatacağım küçük meleğim. Kalbim senin hayran olunacak kadar büyük sevginle dolu. Senden uzak olmanın acısı ile dolu. Ama her zaman Allah'ın bana böyle bir hayat bahşetmesini dilerim. Çok isterim, bende uyandırdığın aşk ilhamlarını sana kanıtlamayı. Bana hep mektup yazdığına göre hep beni düşünüyorsun. Her zaman iyisin ve her zaman her dakika Faik'ini hatırlıyorsun. Bilmiyor musun ki, sen olmadan, aşkın olmadan Faik için ne mutluluk ne de hayat mümkündür. Dudağından, gözlerinden, göğsünden ve omuzundan öperim. Bu kadar ayrılıktan sonra yeniden başka bir kente gideceğim ve başka bir bedbaht yatakta, birincisinden daha fazla acılar içinde olacağım. Benim küçük sevgilim, seni bütün kalbimle kucaklarım."

(*) Mektupların orjinalleri ve Üstünidman'ın beratları Ergun Hiçyılmaz'ın koleksiyonundadır.

Faik Bey "Milena"sına bu mektubu 18 Aralık 1905 tarihinde Berlin'de yazmış. "Berliner Hotel Gesellschaft" onun gurbette nice özlemler büyüttüğü mekândır. Üstünidman eşine yazdığı mektuplarında bu otelden söz eder. Ancak İstanbul'a ve küçük meleğine o kadar hasrettir ki, gözü ne Berlin'i ne de bu muhteşem oteli görür...

23 Kasım Pazartesi "zeval" vakti kaleme aldığı mektuba "izzetli işvetli refika" diye başlar. 4 gün sonra geçici olarak başka bir Alman kentine gideceğinden söz eden Faik Bey kar yağmasına karşın otelin çok sıcak olduğunu anlatır ve bir sporcu olarak bu kadar sıcağa alışkın bulunmadığını dile getirir: "Pencereyi açıp soğuk hava alıyorum."

Ne de olsa sporcu ve enerji doludur Faik Bey...

"Ah melikim, böyle sıcak odalarda hep seni hatırlarım. Şimdi yanımda olsan 'odayı soğutma' derdin. Aman sizden rica ederim bana İstanbul'un havasından hep söz edin. Durumunuzu anlatıp beni haberdar kılınız efendim. Bizim buralarda dehşetli kış yaşanıyor. Dışarı çıkmıyorum. Şimdi gelen kürke sarılacağım ve huzurunuza onunla çıkacağım. Kürkü bırakarak size sarılacağım. Gözlerimin içi kan ile dolmuştur. Hasretinden içim yanıyor. Bir de vatan hasreti..." (**)

(**) Faik Üstünidman Türk sporunun ilk öncülerindendir. Galatasaray Lisesi'nde son yabancı beden eğitimi hocası Stangali'den sonra görev aldı. Stangali'nin en gözde öğrencisiydi. İdman hocası olarak göreve başlayınca Üstünidman soyadını aldı. 1879'dan itibaren beden eğitimini çağdaş biçimde uygulattırdı. Selim Sırrı Tarcan gibi büyük jimnastikçiler ve spor adamları yetiştirdi. 42 yıl sporla uğraştı. Galatasaray Kulübü'nün spor salonu bugün onun adını taşımaktadır.

"Eski İstanbul'da Muhabbet"in sayfalarını cinai bir sevda ile kapatalım...

"Yanında annesi ve uşağı olduğu halde vekar ve azametle oturmuş, Boğaz'ı seyrediyordu. Az ötede oturduğumuz masada, kendisini yarım saat tetkik etmiş, Saray Harem Dairesi'ne bile bu letafette bir kadının ender girdiğine kanaat getirmiştim. Değil Nurettin Paşa'yı, Sultan Hamid'i bile cezbedecek güzelliğe malik, iri şahane gözleriyle sonsuz tesir kudretine sahip bir afetti. Ağız ve bilhassa burun güzelliği ile Venüs'ü andıran çehresi, hilkatin boyadığı bir çift alev dudakla, büsbütün dikkati çekiyordu. Gözlerinin masum, çocuk bakışları bu kadının bir sultanla rekabet edecek kadar cesur olabileceği konusunda bizi şüpheye düşürüyordu."

Afeti yan masadan kesip, bu sayfalara kadar getiren biz değiliz. Yukarıdaki satırlar Mabeyinci Emin Bey'e aittir. Daha açık bir ifade ile Yıldız Sarayı Başkâtibi olan Emin Bey'in bize yukarıda anlattığı âfet "Beyoğlu Gülü" Kamelya'dır.

Kamelya "Beyoğlu Gülü"dür ama bazıları için "Yediveren", bazıları için "diken"dir. Olay Sultan Hamid'in başkâtibi huzuruna çağırması ile başlar. Sultan Hamid, Damat Nurettin Paşa'nın Beyoğlu'ndaki turlarından memnun değildir. Kızı Zekiye Sultan'ın üzüntüsünü fark etmiş ve Beyoğlu'nda fink atan damadının kimlerle ceviz kırdığını merak etmiştir. Bu merakta, biraz da öfke vardır. Sultan Hamid kızı Zekiye'nin huzurdan ayrılması ile Emin Bey'e, "Nurettin'in ülfet ettiği kadını derhal tahkik et", diyecektir.

Yıldız seferber durumda... Başmabeyinci "böcekbaşı" olarak bilinen Emniyet Taharri Memurları'nı Galata, Taksim ve Tatavla'ya

dağıtmış... İki gün sonra Beşiktaş amiri Hasan Paşa'nın gözde adamı "Çolak" İsmail geniş raporu ile gelir... Damat Nurettin Paşa'yı yoldan çıkaran ve Zekiye Sultan'a dünyaya zindan eden âfetin kimliği tespit edilmiştir.

Afet "Beyoğlu Gülü" Kamelya'dır.

Asıl adı Eleni olan Kamelya, Arnavutköylü Papaz Dimitros'un torunu ve bir marangozun kızıydı. Otuz iki yaşında orta boylu, balık etinde, kestane rengi gözlere sahipti. Kalyoncukulluğu'nda annesi ve emektar uşağı ile oturuyordu. Taksim Bahçesi müdavimlerinden sayılan Kamelya için, düzenlenen raporun son satırları pek olumlu değildi: "Nurettin Paşa'ya olan ilgisi ile nüfuz kazanmaktadır."

Abdülhamid için önemli olan damadı ile Kamelya arasındaki beraberliğin derecesidir...

Gani Bey -ki o ünlü Esat Toptani'nin kardeşidir- Hünkar Yaveri olarak Kamelya ile Nurettin Paşa'yı izler ve sonunda damadın onun evinde kaldığını tespit eder. Abdülhamid çaresizdir.

2 gün sonra gazetelerde çıkan büyük bir haberle İstanbullular dehşete düşecektir. Kamelya, annesi ve uşağı ile öldürülmüştür.

Emin Bey'in anlattıklarından Abdülhamid'in olaya çok üzüldüğünü anlıyoruz. (27) Başmabeyinci, Kamelya'nın öldürülmesi olayında Gani Bey'in parmağı olduğunu ima eder. Ama cinayet bir türlü aydınlığa kavuşmaz... Tıpkı Nurettin Paşa-Kamelya aşkının aydınlığa kavuşmaması gibi...

Eh, bazı aşklar da karanlıkta kalıyor...

Peruz'u, Şamran'ı, Kamelya'sı, Bihter'i ve niceleri ile ne kadar da büyük şu İstanbul'un sevdası...

Saçını süpürge yapmış ve yapmamışlara, sarayda veya kaldırımda İstanbul'u sevda ile yaşatanlara selam olsun...

EKLER

KAYNAKÇA

(1) Başbakanlık Arşivi - Dahiliye İradeleri. 80964
(2) *Ceride-i Havadis*. S.57-1841
(3) Başbakanlık Arşivi - Dahiliye İradeleri. 77319
(4) *Galata* - İlhan Berk - Adam Yayıncılık - İstanbul - 1985
(5) *Tanıdıklarım* - Refik Halit Karay - Semih Lütfü Kitapevi. 2. Baskı, İstanbul
(6) *Hafta Dergisi* - Münir Süleyman Çapanoğlu - 1936
(7) *Bir Ömür Boyunca* - Dr. İlhami Masar - Boğaziçi Yayınları. İstanbul 1975
(8) *Boğaziçi Mektupları* - Abdülhak Şinasi Hisar - Varlık Yayınları, İstanbul 1967.
(9) Köprülü Kitaplığı 233
(10) *İstanbul'un Gölgeleri* - A.Sılayef - Berlin 1922
(11) *Fahişeler Hayatı ve Redaet-i Ahlâkiye* - Mahmut Bey Matbaası - İstanbul 1338.
(12) *İstanbul'da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar* - Zafer Toprak - Tarih ve Toplum Dergisi
(13) *Fuhş-i Atîk* - Ahmet Rasim - İskit Yayınları 1958.
(14) Costantinople Today or The Pathfinder Survey of Costantinople: A Study in Oriental Social Life. New York: The Macmillan Company-1922.
(15) *Sokak ve Çayır Kızları* - Sefaeddin Rıza - Suhulet Matbaası - İstanbul 1338.
(16) *Türk Kadınlığının Tereddisi Yahut Kanlaşmak* - Türk Yurdu Kitaphanesi.
(17) *Haliç ve Eyüp Sultan* - Ziya Şakir Soko - İstanbul Belediyesi Yayınları.
(18) *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler* - Magazin Dergiciliği Bölümü - Ergun Hiçyılmaz - Burçak Evren - Gelişim Yayınları. İstanbul 1987.
(19) *Haftanın Sesi Gazetesi* - Sündüz Özgü - 6 Eylül 1985.
(20) *Pembe Maşlahlı Hanım* - Sermet Muhtar Alus - Akşam Kitaphanesi Neşriyatı: 11 - İstanbul 1933.

(21) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticari Muvazenesi* - 1939.

(22) *Mütareke'de İzmir - Önceleri ve Sonraları* - Nail Moralı - İstanbul 1976.

(23) Bu bölümde Metin And'ın *Geleneksel Türk Tiyatrosu - Karagöz, Ahmet Fehim Bey'in Hatıraları*'ı ile Malik Aksel'in *İstanbul'un Ortası* kitapları ile *Erkekçe* Dergisi'nde yayınlanan "Karagöz'deki Seks" yazılarımızdan yararlandık.

(24) *Kadınlara Mahsus Terbiye-i Bedeniyye* - M.Fetgeri, M.Sami - Zerafet Matbaası - İstanbul.

(25) *Muhasin* - No:8, Temmuz 1910 - Müdürü Muhammed Rauf - İstanbul

(26) *15. Yüzyıldan Günümüze Sporda Ünlüler Ansiklopedisi* - Ergun Hiçyılmaz, Ekol Yayıncılık 1986 İstanbul.

(27) *Tarihte Güzel Kadınlar* - Tarih Dünyası Mecmuası Serisi No. 5- Necdet Rüştü Efe.

BİBLİYOGRAFYA

Tarihte Güzel Kadınlar - Muhammed Enis

Osmanlı Aleminde Çerkez kadınları - Muhammed Fetgeri - Zerafet Matbaası- İstanbul

Hey Kahpe Dünya - Surur Bedi - Mehmet Kemal Matbaası - 1927

Karım ve Metresim - Surur Bedi - Mehmet Kemal Matbaası - 1927

Ademden Bugüne Kadar Büyük Aşklar - Yazanlar: Burhan Felek, Halid Fahri Ozansoy, Haldi Varoğlu, İsmail Habib Sevük. Nizamettin Nazif Ömer Dıza Doğrul. Reşat Ekrem Koçu, Va-Nu- Tarih ve Sanat Kütüphanesi Şehbal Dergisi - Hüseyin Saadettin - 1909

Resimli Kitap - Ubeydullah Esat ve Faik Sabri Dönemleri 1908-1912

İnci - Sedat Simavi- 1919

Süs - Sedat Simavi - 1924

Resimli Hikâye - 1926

Hanımlara Mahsus Gazete - 1895

Şükûfezar - 1886

Mahasin - Mehmet Rauf - 1908

Kadınlar Dünyası - Nuriye Ulviye 1913

Hande - Sedat Simavi - 1916

Koralle - Berlin, No. 9-6 Mart 1938

Türkiye Mektupları - Feldmaraşal H.Von Moltke - Hayrullah Örs - Remzi Kitabevi - 1969

Tarih Dünyası Mecmuası - Ekicigil Matbaası

Direklerarası - Burhan Arpad - Turing Yayını - 3. Baskı, İstanbul 1984

Geçen Asırda Teferrüç Yerleri ve Kadınlar - Ali Mahir - Aylık Ansiklopedi No: 2 Ağustos 1949

Peruz: Sermet Muhtar Alus - Aylık Ansiklopedi. Sayı 5 1949

Bir Dakikalık Bekâret - Hidayet - Zerafet Matbaası, İstanbul 1914

Karyolada Tatlı Dakikalar - Hidayet- Zerafet Matbaası İstanbul 1912

Aşk Yuvası - Neşet - Dersaadet, Hürriyet Matbaası 1914

Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları - Çağatay Uluçay - Tarih Dünyası Mecmuası Yayınları - Şaka Matbaası, İstanbul 1950

İstanbul Ansiklopedisi - Reşat Ekrem Koçu

Osmanlı Aleminde Çerkez Kadınları - M.Fetgeri- İstanbul

Aşkın Alevleri - Esat Mahmut - İstanbul 1926

Bakireler Girdabı - Reşat Nedim - İstanbul Kütüphanesi 1336

İlk ve Son Nişanlı - Kütüphane-i Sudi - 1336

Osmanlı Tarihinde Yasaklar - Şaka Matbaası - Reşat Ekrem Koçu, 1950

Seksoloji Mecmuası - Nihat Karaveli 1951-1955 Sayıları Tan Matbaası

50 Yıllık Yaşantımız - Milliyet Yayınları, Cilt 1- İstanbul 1975

19. Yüzyılda İstanbul Hayatı - Renate Schile, Volfgang Müller, Wiener. Roche ve Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi yayını - 1988

Kahveler Kitabı - Salah Birsel - Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983.

Maraş Düğün Âdetleri - H.Uğurol Barlas - Yurttaş Yayınları

Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu - Salah Birsel - İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985.

SARARMIŞ FOTOĞRAFLAR
ve
KARTPOSTALLAR ARASINDA

"Bir zamanlar Beyoğlu'nu haraca kesmiş meşhur zampara Fehim (Paşa)... ve Margarethe Fehim Pascha...

Emine Adalet Hanım'ın ulvî ve aynı zamanda müstehzî bir bakışı...

Nice canlar yakan Peruz'un eski bir dergi sayfasında kalmış bir fotoğrafı.

Osmanlı döneminde İstanbul'da "Şark Güzeli" adıyla satılan kartpostallardan biri.

Münif Fehim'in çizgileriyle Eski İstanbul'dan kadın ve erkek tipleri.

Dilber mektubunu yazmış Mektupta gayet "davetkâr" satırlar olduğunu ikinci resimden anlıyoruz...

Erkek çağrıya uymuş ve sevdiğinin yanına varmış... Mehtap gökyüzünden gülümsemekte, gönül kuşu görevini başarmış olmaktan sevinçli, kanat çırpmakta...

Zenneler Kitabı'*nın kapağını, döneme göre dekolte bir "âfet" süslüyor...*

stanbul'da bir aşk evini yansıtan bu fotoğrafta, "beyzâde"ye 'era dilberlerinden bir çeşit sunuluyor...

Muhabbet tellâlı memnun, iki dilber arasında felekten bir gece almış olan beyzâde daha da memnun...

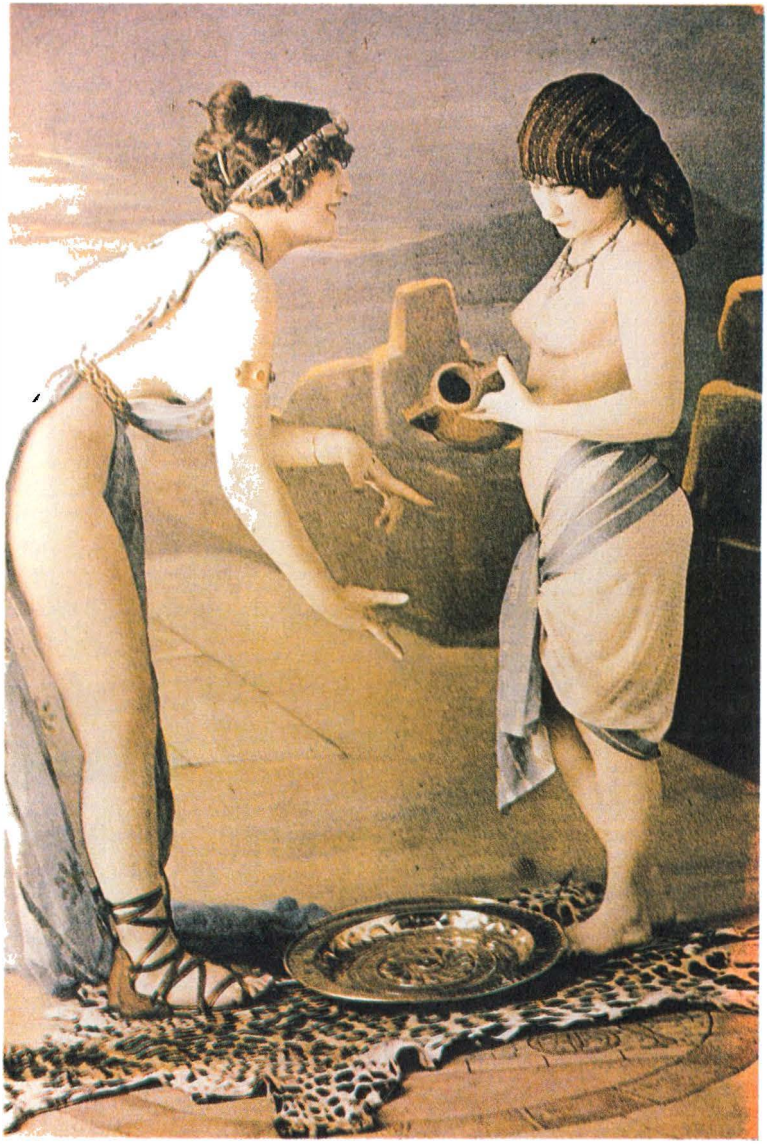

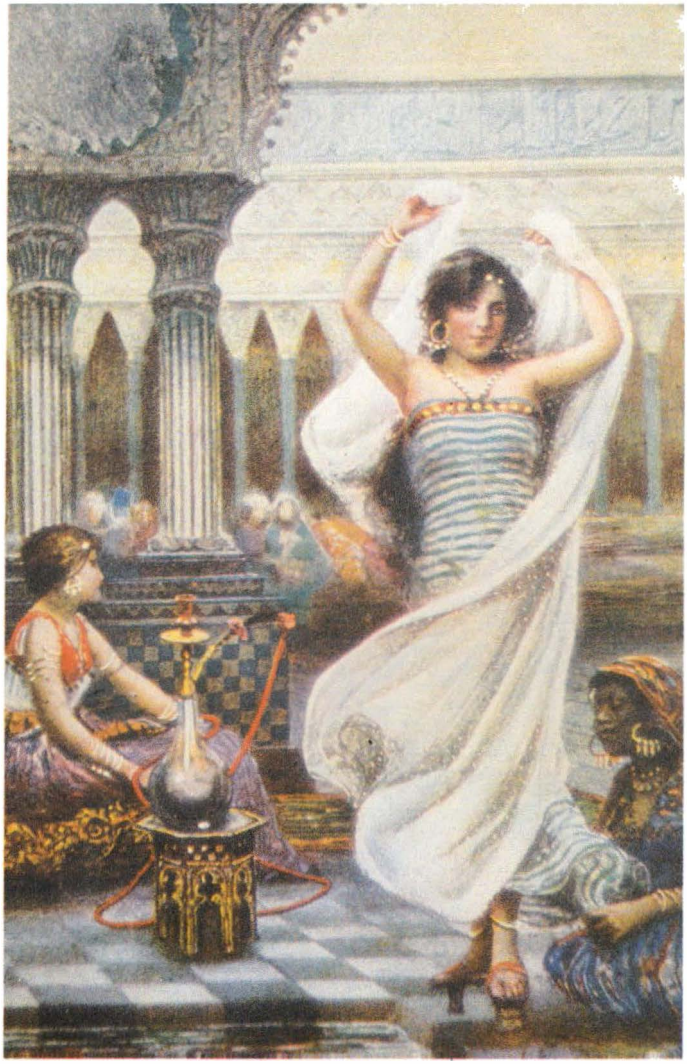
Ünlü Karagöz'den iki tip. Müşteri neyse, ama Zenne'ye dikkat!

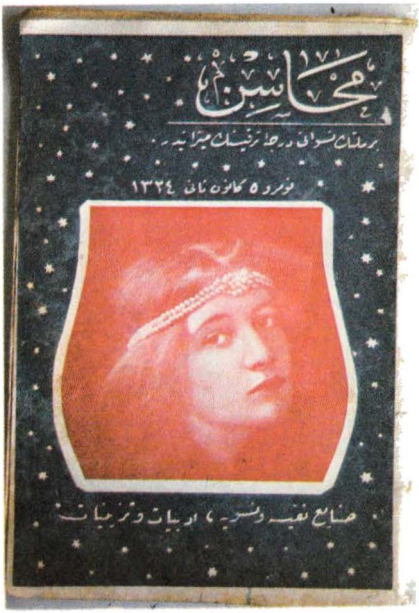
Fotoğraf bir Alman ustanın. Osmanlı bekârlarının bakıp bakıp iç geçirdiği cinsten...

İki âfetten birinin elinde testi... "Su testisi su yolunda kırılır" darbımeselini mi çağrıştırıyor dersiniz?

Kıvrak vücuduyla yürek hoplatan bir dansöz. Eski İstanbul'un rağbet gören kartpostallarından...

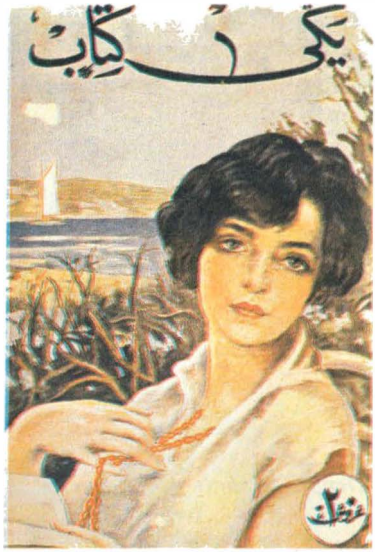

Dergi Osmanlı (Muhasin) ama kapak Avrupa... Bu dergi iç çamaşırından kürküne kadar herşeyiyle kadına hitap ediyor...

Osmanlı döneminin başka bir kartpostalı. Fesli bir yakışıklı ile zarif "refikası"...

Resimli Dergi, Resimli Kitap, İnci, Hande, Yeni Kitap *gibi dergilerin kapak kızları, o dönemin güzellik ve zerafet anlayışını yansıtıyor ama, bugün de hâlâ güzel...*

Resimli Dünya'*nın müthiş kapaklarından biri. Esat Mahmut Bey'in "heyecan, serseniş, ihtiras ve aşk" dolu eserinin reklamı. Kitabın adı:* Aşkın Alevleri...

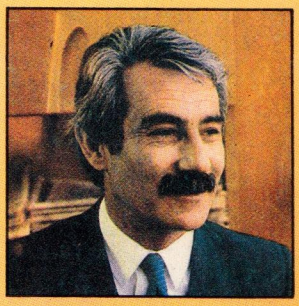
Sırrı Bedi, kadın konusunda eli hızlı kalem tutanlardan... Karım ve Metresim *adlı kitabı, 1924 tarihinde basılmış.*

cep
belgesel

Gazeteci, yazar, araştırmacı Ergun Hiçyılmaz, bu küçük kitapta ''Osmanlı zamparaları''nın belgelere dayalı öyküsünü sunuyor.

Tabii, zamparaların yanı sıra, koketlerin, ''Madam''ların, ve İstanbul'un muhabbet âlemindeki diğer tiplerin de öyküsünü...

(Kendini keskin zampara sananların özellikle okuması gereken bir kitap bu) diyor Ergun Hiçyılmaz...

KDV